

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเรื่อง “เครือข่ายและกลยุทธ์การสื่อสารของสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี มุลนิธิสิทธิกรรมธรรมชาติ” ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ มาเป็นกรอบในการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบยั่งยืน
2. ปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
3. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายการสื่อสาร
4. แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
5. แนวคิดเรื่องกลยุทธ์การสื่อสาร
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบยั่งยืน

(Sustainable Agriculture)

ความหมายและความสำคัญของการเกษตรแบบยั่งยืน

ความยั่งยืน (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2547) ได้กลายเป็นคำที่นิยมใช้กันทั่วไปในแวดวง นักพัฒนา แม้ว่าผู้พูดและผู้ฟังอาจมิได้มีความเข้าใจต่อแนวคิดและความหมายของคำนี้ตรงกัน คำว่า “ความยั่งยืน” มาจากคำภาษาอังกฤษว่า Sustainability ซึ่งในพจนานุกรมนั้นอธิบาย ความหมายไว้ว่า คือ “การดำเนินการไปอย่างต่อเนื่องหรือความสามารถในการดำรงอยู่โดยไม่มีวัน สูญหายไป” แต่เมื่อนำมาใช้ในทางการเกษตร คำว่า “ความยั่งยืน” น่าจะหมายถึง “ศักยภาพใน การผลิตที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องโดยไม่ทำให้ฐานทรัพยากรทรุดโทรมหรือสิ้นสูญไป” ดังที่ คณะกรรมการที่ปรึกษาด้านเทคนิคของกลุ่ม CGIAR (Consultative Group On International Agricultural Research) ได้นิยามศัพท์ “เกษตรยั่งยืน” ว่าเป็น ระบบการบริการทรัพยากร เพื่อทำ การผลิตทางการเกษตรที่ตอบสนองต่อความจำเป็นและเป็นที่ต้องการของมนุษย์ และในขณะเดียวกัน ก็ยังรักษาและฟื้นฟูคุณภาพของสิ่งแวดล้อมตลอดจนช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ”

การเกษตรแบบยั่งยืน (Sustainable Agriculture) หรือการเกษตรทางเลือกจึงถือเป็น ทางเลือกหนึ่งสำหรับเกษตรกรในการพึ่งพาตนเอง โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่ยากจนในภาวะ

วิกฤติทางเศรษฐกิจ โดยเน้นหนักถึงความสัมพันธ์ของการเกษตรแบบยั่งยืนที่มีผลต่อปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สามารถมีผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของการพัฒนาระบบเกษตรแบบยั่งยืนได้ ดังนั้นนอกจากนี้การเกษตรแบบยั่งยืนจะต้องมีความสอดคล้องกับระบบนิเวศน์ สามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงความสมบูรณ์และรักษาระบบนิเวศอย่างเป็นองค์รวม เกษตรกรทำการผลิตให้พอเพียงต่อครอบครัว ซึ่งจะสามารถลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันและสร้างรายได้ตามอัตภาพ และต้องสามารถปรับตัวเข้ากับสภาวะการที่เปลี่ยนแปลง โดยมีการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น

การเกษตรแบบยั่งยืนจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการผลิตทางการเกษตรโดยทั่วไปได้ โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นเกษตรกรในลักษณะใด หรือเป็นเกษตรกรในกลุ่มใด หากถือหลักว่าเมื่อมีการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับระบบนิเวศของพื้นที่และปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องของเกษตรกรแล้ว ย่อมจะนำไปสู่ความยั่งยืนของการเกษตรได้ทั้งสิ้น (ธันวา จิตต์สงวน และคณะ, 2543, น. 73) การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทยในช่วงแรกได้ใช้คำว่า “เกษตรกรรมทางเลือก” ซึ่งเป็นคำที่สื่อความหมายถึง การปฏิรูกระบบเกษตรกรรมแผนใหม่หรือเกษตร กระแสหลัก ปัจจุบันได้เรียกชื่อกันใหม่ว่า “เกษตรกรรมยั่งยืน” ความหมายของเกษตรกรรมทางเลือกจึงมีความหมายเช่นเดียวกับเกษตรกรรมยั่งยืน นอกจากนี้ อาจมีคำเรียกอย่างอื่นอีก เช่น เกษตรกรรมเชิงนิเวศ เกษตรกรรมเชิงระบบ ระบบเกษตรกรรมถาวร เป็นต้น (บัณฑูร เศรษฐศิโรจน์, 2546, น. 3)

จากการให้ความหมายของคำว่า เกษตรกรรมยั่งยืนดังกล่าวจะเห็นว่า ใจความสำคัญของเกษตรยั่งยืนจะอยู่ที่การพึ่งพาเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เน้นการผลิตที่หลากหลายและลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก ซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองในที่สุด ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน (Sustainable Agriculture) นั้นมีอยู่หลายชนิด แต่มีหลักการใหญ่ ๆ คล้ายคลึงกันโดยเฉพาะหลักสำคัญที่สุดซึ่งมีร่วมกัน คือ ไม่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา หรือในอีกด้านหนึ่งก็คือการให้ความสำคัญสูงสุดต่อระบบนิเวศวิทยา นอกจากนั้นยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ระบบการผลิต การบริโภค การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นมีความสมดุล ทำให้ระบบเกษตรกรรมเหล่านี้ดำเนินต่อเนื่องไปได้ยาวนานที่สุดโดยไม่เกิดปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับข้อสรุปของ จอห์นสัน และมอร์ลเลอร์ (Johnson & Moellor, 1961, pp. 566-593, อ้างถึงใน Sustainable Agriculture in a Globalized Economy Geneva, 2002) ได้กล่าวถึงการเกษตรแบบยั่งยืนว่า เป็นการเกษตรที่มีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนรูปแบบโดยอาศัยการคำนึงถึงระบบสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ซึ่งการเกษตรแบบยั่งยืนจะเป็นปัจจัยที่นำมาสู่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และการเจริญเติบโตของด้านอุตสาหกรรมด้วย

รูปแบบของเกษตรกรรมยั่งยืน

การทำเกษตรกรรมยั่งยืนมีหลายรูปแบบแต่ก็มีหลักการสำคัญพื้นฐานของระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนอยู่ 10 ประการ (คณะทำงานวิชาการ สมัชชาเกษตรกรรมทางเลือกครั้งที่ 3, ม.ป.ป., น. 28-40) คือ

1. ใช้ประโยชน์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อใช้ในระบบเกษตรกรรม มนุษย์สร้างสรรค์อารยธรรมขึ้นจากการตั้งรกรากถิ่นฐานและการพัฒนาการเกษตร ภูมิปัญญาของมนุษย์เกี่ยวกับเกษตรกรรม จึงสืบทอดมายาวนานหลายพันปี ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นเป็นจำนวนมากมีนัยของ คุณค่า ประกอบอยู่ด้วย
2. การส่งเสริมให้เกษตรกรมีบทบาทหลักในการพัฒนาความรู้และการวิจัยทางการเกษตร การวิจัยเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมที่ยั่งยืนนั้น ต้องให้เกษตรกรมีบทบาทหลักในการพัฒนาความรู้และวิจัยการเกษตรโดยสถาบันวิจัยทางการเกษตรทั้งหลายต้องแปรบทบาทมาเป็น ผู้ให้การสนับสนุน การวิจัย ซึ่งทำให้เกิดประสิทธิภาพเต็มที่ สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพภูมิโนเวศ และเศรษฐกิจสังคมของเกษตรกร
3. ใช้ทรัพยากรจากภายในและลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก トラバไตที่ระบบการเกษตรมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก トラバไตนั้นการพึ่งพาทรัพยากรจากภายในก็เพียงพอที่จะสามารถผลักดันให้ระบบดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน โดยธรรมชาติจะค่อย ๆ ช่วยฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์เพื่อชดเชยผลผลิตจากระบบที่ถูกเก็บเกี่ยวไป
4. หลีกเลี่ยงและปฏิเสธการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร และผลิตภัณฑ์ที่ได้มาจากเชื้อเพลิงฟอสซิล ระบบการผลิตทุกวันนี้ใช้ผลิตภัณฑ์ที่มาจากการใช้เชื้อเพลิงฟอสซิลซึ่งอยู่ในรูปของน้ำมันเชื้อเพลิงในการขนส่ง การไถพรวนดิน ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น ซึ่งเป็นระบบที่ตั้งอยู่บนความไม่ยั่งยืนเนื่องจากทรัพยากรนั้นไม่สามารถหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ได้โดยง่าย และยังมีผลกระทบต่อสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม การใช้น้ำมันเชื้อเพลิงอาจมีความจำเป็นอยู่บ้างเราก็ควรพยายามหาพลังงานทดแทนหรือวิธีการทำการเกษตรโดยวิธีอื่น ๆ
5. ให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงบำรุงดินให้อยู่ได้อย่างยั่งยืน การทำเกษตรกรรมยั่งยืนมีวิธีการปฏิบัติต่อดินเสมือนดินมีชีวิต เพื่อเป็นหลักประกันสำหรับผลผลิตที่มีคุณภาพ โดยมีความเชื่อว่า เมื่อดินอุดมสมบูรณ์ก็จะทำให้พืชที่ได้อุดมสมบูรณ์ ในที่สุดมนุษย์ก็จะได้รับสารอาหารที่ครบถ้วนในท้ายที่สุด

6. ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรในไร่นา และผสมกิจกรรมการผลิตให้เกื้อกูลประโยชน์ต่อกันอย่างสูงสุด

7. ควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ และวิธีที่ไม่ใช้สารเคมีรูปแบบต่าง ๆ เช่น การควบคุมแมลงศัตรูพืชโดยชีววิธี การใช้สมุนไพรควบคุมแมลง การจัดการระบบปลูกพืชที่เหมาะสม เป็นต้น

8. ผลิตอาหารที่มีคุณภาพทางโภชนาการมีธาตุอาหารครบถ้วนในปริมาณที่เพียงพอแก่ความต้องการที่จำเป็นในการดำรงชีวิตโดยตอบสนองต่อความต้องการอาหารและปัจจัยในการดำเนินชีวิตภายในครอบครัวหรือชุมชนก่อนเป็นเบื้องต้น

9. ปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตอื่นด้วยความเคารพโดยยึดหลักมนุษยธรรม เช่น การเลี้ยงสัตว์ตามแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนต้องจัดพื้นที่การเลี้ยงสัตว์อย่างเหมาะสม สัตว์สามารถออกกำลังกาย และได้รับอาหารที่ทำให้มีสุขภาพแข็งแรง เป็นต้น

10. เชื้ออำนาจให้เกษตรกรและชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้โดยอิสระพึ่งพาตนเองได้โดยปราศจากการครอบงำจากภายนอก วิถีเกษตรกรรมยั่งยืนต้องเป็นไปโดยยึดต่อตัวเกษตรกร สถาบันเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นสามารถพัฒนาตนเองได้โดยอิสระเพื่อบรรลุเป้าหมายที่แท้จริงของเกษตรกรรมในท้ายที่สุด

ซึ่งในการดำเนินการเพื่อให้การใช้แนวทางเกษตรยั่งยืนประสบผลสำเร็จนั้นอาจประกอบด้วย 2 ส่วนหลักที่สำคัญ (ธันวา จิตต์สงวน และคณะ, 2543) ได้แก่

1. **รูปแบบระบบเกษตรแบบยั่งยืนที่เหมาะสม** คือ ระบบการผลิตทางการเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับภูมิโนเศของแต่ละพื้นที่ จัดเป็นระบบการผลิตที่เหมาะสม (Appropriate Production System) กับสภาพทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในไร่นาที่แตกต่างกันออกไป เช่น เกษตรแบบผสมผสาน (Integrated Farming) เน้นกิจกรรมการผลิตมากกว่า 2 กิจกรรมขึ้นไปในเวลาเดียวกัน และกิจกรรมเหล่านี้เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้มากขึ้นจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดินที่มีจำกัดในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด เกษตรอินทรีย์ (Organic Farming) เน้นหนักที่การผลิตที่ไม่ใช้สารอินทรีย์ หรือเคมีสังเคราะห์ แต่สามารถใช้อินทรีย์เคมีได้ เกษตรธรรมชาติ (Natural Farming) เน้นหนักการทำเกษตรที่ไม่รบกวนธรรมชาติ หรือรบกวนให้น้อยที่สุด โดยการไม่ไถพรวน ไม่ใช้สารเคมี ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี และไม่จำกัดวัชพืช แต่สามารถมีการคลุมดินและใช้ปุ๋ยพืชสดได้ ส่วนเกษตรทฤษฎีใหม่ (New Theory Agriculture) เน้นหนักที่การจัดการทรัพยากรน้ำในไร่นาให้เพียงพอเพื่อผลิตพืชอาหาร โดยเฉพาะข้าวเอาไว้บริโภคในครัวเรือน รวมทั้งมีการผลิตอื่น ๆ เพื่อบริโภคและจำหน่ายส่วนที่เหลือแก่ตลาด เพื่อสร้างรายได้อย่างพอเพียง และวนเกษตร (Agroforestry) เน้นหนักที่การมีต้นไม้ใหญ่และพืชเศรษฐกิจหลายระดับ ที่เหมาะสมกับ

แต่ละพื้นที่ เพื่อการใช้ประโยชน์ป่าไม้ของพืชและสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกัน ทั้งยังเป็นการเพิ่มพื้นที่ของทรัพยากรป่าไม้ที่มีจำกัดได้อีกทางหนึ่ง

2. กระบวนการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งความสำเร็จของการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนขึ้นอยู่กับกระบวนการพัฒนาและส่งเสริม (Development and Extension Process) ให้ข้อมูลและองค์ความรู้ด้านการเกษตรแบบยั่งยืนได้มี การเผยแพร่ กว้างขวางออกไป และที่สำคัญที่สุด ก็คือจะต้องมีกระบวนการที่ทำให้เกษตรกรสามารถเกิดการ เรียนรู้ด้วยตนเอง จนกระทั่งทำให้เกษตรกรเกิดความมั่นใจที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต ของตนเอง ไปในแนวทางการเกษตรแบบยั่งยืน

ปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

(The Economy of self-sufficiency)

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัส ชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิด วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ (กมลรัฐ อินทรทัศน์, อ้างถึงใน พรทิพย์ เย็นจะบก, 2547, น. 41)

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชน ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริการประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลก ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันใน ตัวเองที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมพื้นฐานทาง จิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกใน คุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความ เพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่าง รวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2549)

หลักการข้างต้นได้รับการประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง (สุนัย เศรษฐบุญสร้าง, 2549) เช่น

“เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชน ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง”

ความหมายของคำว่า “ทางสายกลาง” ก็คือมีความ “พอดี พอเหมาะ” ไม่ตึงเกินไป และไม่หย่อนเกินไป ไม่เร็วเกินไปและไม่ช้าเกินไป หรือไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป ฯลฯ ความพอดีพอเหมาะย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่แปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาเป็นพลวัต (dynamic) ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว (static) เพราะเมื่อองค์ประกอบต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่เคยเป็นความพอดีเหมาะสมพอดีภายใต้เงื่อนไขของเวลาและสถานที่หนึ่ง ๆ ก็อาจกลายเป็นสิ่งที่ไม่พอดีเหมาะสมภายใต้เงื่อนไขขององค์ประกอบในอีกเวลาและสถานที่หนึ่งก็ได้

ตัวอย่างเช่น คนที่ไม่เคยวิ่งออกกำลังกายเลย เมื่อฝึกวิ่งใหม่ ๆ วิ่งวันละ 10 นาที อาจเป็นความพอดีเหมาะสมสำหรับผู้นั้น (ถ้าวิ่งนานกว่านี้ร่างกายจะทนไม่ไหว หรือวิ่งน้อยกว่านี้ร่างกายก็ไม่ได้ได้รับการบริหารเท่าที่ควร) แต่เมื่อร่างกายปรับตัวได้แล้ว การวิ่งวันละแค่ 10 นาทีก็จะน้อยเกินไป ต้องปรับเพิ่มเป็นวิ่งวันละ 20 นาที จึงจะมีความพอดีเหมาะสมพอดีสำหรับการออกกำลังกาย และต่อเมื่อร่างกายปรับตัวได้ดีขึ้นแล้ว การวิ่งวันละ 20 นาทีก็อาจน้อยเกินไปอีก ต้องปรับใหม่เป็นวิ่งวันละ 30 นาทีจึงจะมีความพอดีเหมาะสมสำหรับการทำให้ร่างกายมีความแข็งแรงยิ่ง ๆ ขึ้นไป เป็นต้น

หลักการพัฒนาให้ “ดำเนินไปในทางสายกลาง” นี้สามารถใช้กับการปฏิบัติในทุกระดับ ตั้งแต่ปัจเจกบุคคลไปจนถึงระดับประเทศชาติ โดยมีนัยยะที่สะท้อนถึงมิติของการยกระดับไปสู่ความเจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นภายใต้พลวัตทางวัฒนธรรม (cultural dynamic) ที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นเป็นตอนแฝงอยู่ไม่ใช่หมายถึงการหยุดนิ่งล้าหลังในขณะที่โลกกำลังพัฒนาเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังพระบรมราโชวาทที่ทรงอธิบายไว้ว่า

...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมีพอกินพอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอควร และปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นลำดับต่อไป (พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรมหาวิทยาลัยขอนแก่น, 20 ธันวาคม 2516)

...อันนี้เคยบอกว่า ความพอเพียงนี้ ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรืออำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา, 4 ธันวาคม 2540)

“ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวเองที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก”

กว่าจะสามารถเข้าถึง “ความพอเพียง” ที่เป็นการดำเนินไปในทางสายกลางได้นั้น ต้องอาศัย “การประเมินอย่างมีเหตุผล” และอย่างเป็นวิทยาศาสตร์เพื่อให้เกิดความพอดีพอเหมาะในการประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ โดยถ้าหากสามารถสร้าง เหตุ ได้อย่างเหมาะสมสมถูกต้อง ผล แห่งความเจริญงอกงามก็จะเกิดตามมาในสัดส่วนที่สัมพันธ์พอดีกับ เหตุ นั้น ๆ เสมอ และถ้าสามารถพัฒนาตามทางสายกลางไปสู่ความเจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไปเป็นลำดับได้แล้ว ผลที่เกิดตามมาก็คือ การมีความแข็งแรงและ “ระบบภูมิคุ้มกันในตัวต่อผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก” เหมือนคนที่ออกกำลังกายอย่างพอเหมาะ กินอาหารอย่างพอเหมาะ กินอาหารที่มีคุณค่าอย่างพอดี ร่างกายก็จะแข็งแรง และเกิดระบบภูมิคุ้มกันต่อโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ เป็นต้น อันเป็นไปดังพระราชดำรัสที่ทรงอธิบายไว้ว่า

...บางคนพูดบอกว่า เศรษฐกิจพอเพียง นี่ไม่ถูก ทำไม่ได้ ไม่ดี ไม่ยืนคนเค้าพูด แต่ว่าส่วนใหญ่บอกว่าดี แต่พวกส่วนใหญ่ที่บอกว่าดีนี้เข้าใจแค่ไหนก็ไม่ทราบ แต่ยังไงก็ตาม เศรษฐกิจพอเพียงนี้ขออย่าว่า เป็นทั้งเศรษฐกิจ หรือความประพฤติที่ทำอะไรเพื่อให้เกิดผล โดยมีเหตุมีผล คือผลมันเกิดมาจากเหตุ ถ้าทำเหตุที่ดี ถ้าคิดให้ดีให้ผลที่ออกมา คือ สิ่งที่ดีติดตามเหตุ การกระทำก็จะเป็นการกระทำที่ดีและผลของการกระทำนั้น ก็จะเป็นการกระทำที่ดี ดีแปลว่ามีประสิทธิภาพ ดีแปลว่ามีประโยชน์ ดีแปลว่าทำให้มีความสุข (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา, 4 ธันวาคม 2543)

...ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมพื้นฐานทางจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ

การจะประมาณอะไรได้อย่างมีเหตุผลและพอเพียงพอนั้น ย่อมต้องอาศัยความรู้ต่าง ๆ ช่วยในการพิจารณา ทั้งนี้ต้องใช้ความรู้เหล่านั้นอย่าง รอบคอบ ระมัดระวัง และพิจารณาในหลายแง่มุมด้วยความรอบรู้ จึงจะสามารถนำความรู้ มาใช้ในการวางแผนและปฏิบัติได้อย่างพอเหมาะ พอดี พอประมาณ ตามทางสายกลางแห่งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ในอดีตที่ผ่านมา มีตัวอย่างของโครงการมากมายหลายต่อหลายโครงการที่นำความรู้มาใช้ในการพัฒนาอย่างไม่รอบคอบไม่ระมัดระวัง และไม่รอบรู้ ผลก็คือความรู้ดังกล่าวช่วยแก้ปัญหาของผู้คนในบางมิติ แต่กลับไปสร้างปัญหาให้ขยายตัวเพิ่มในอีกบางมิติ เช่น การพัฒนาภาคเกษตรโดยนำปุ๋ยเคมี และสารเคมีมาช่วยเร่งผลผลิตทางการเกษตร ถึงแม้ผลผลิตจะเพิ่มสูงขึ้นตามเป้า แต่สารเคมีทางการเกษตรก็ไปทำลายดินและสิ่งแวดล้อมจนส่งผลเสียในระยะยาว เป็นต้น

ขณะเดียวกัน นอกจากอาศัยความรู้แล้ว ก็ต้องอาศัยคุณธรรมจริยธรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการปฏิบัติในขั้นตอนนั้น ๆ เข้ามาใช้ควบคู่พร้อมกันไปด้วย จึงจะสามารถช่วยให้การประพฤติปฏิบัติตามเป้าหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบรรลุตามความมุ่งหมาย

ตัวอย่างเช่น ในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้แก้ปัญหาความยากจน ซึ่งมีอยู่ 3 ขั้นตอน คือ การลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้ และการขยายโอกาส อันสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ที่มีอยู่ 3 ระดับ ได้แก่ ขั้นที่ 1 เน้นการผลิตแบบเกษตรผสมผสานเพื่อการบริโภคและช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ขั้นที่ 2 ส่งเสริมให้เกษตรกรรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการขยายการผลิตและเพิ่มรายได้ ขั้นที่ 3 ส่งเสริมให้กลุ่มเกษตรกรต่าง ๆ ทำงานเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย เพื่อเพิ่มโอกาสและอำนาจต่อรองในการซื้อหาปัจจัยการผลิต รวมทั้งการหาตลาดร่วมกัน

ในการจะช่วยให้เกษตรกรสามารถ ลดรายจ่าย ได้นั้น ต้องอาศัยความรู้ชุดหนึ่งช่วยสนับสนุน เช่น ความรู้ในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ทดแทนการซื้อปุ๋ยเคมีที่ราคาแพง หรือความรู้ในการทำสารสกัดชีวภาพจากสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อไล่แมลงทดแทนการซื้อยาฆ่าแมลงที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ ฯลฯ แต่ถึงจะมี ความรู้ในการช่วยลดรายจ่าย มากมายเพียงใดก็ตาม ถ้าขาด สติปัญญาในการใช้จ่ายเงิน ซึ่งเป็นมิติของคุณธรรมในการลดรายจ่าย โดยเมื่อหาเงินมาได้ก็รั่วไหลออกไปกับการซื้อหาอบายมุขสิ่งเสพติด หรือสิ่งฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็นของชีวิตจนหมด กรณีเช่นนี้ก็ย่อมไม่มีทางลดรายจ่ายได้สำเร็จอย่างแน่นอน

ขณะเดียวกันในการช่วยให้เกษตรกรสามารถ เพิ่มรายได้ ก็ต้องอาศัยความรู้ชุดหนึ่งช่วยสนับสนุน เช่น ความรู้ในการแปรรูปผลผลิต การคัดเลือกพันธุ์เพื่อเพิ่มผลผลิต การปลูกพืชผลซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาด การทำบัญชีเพื่อวางแผนการผลิตฯ แต่ถึงจะมี ความรู้ในการเพิ่มรายได้ มากเพียงใด ถ้าขาดความเพียรในการอดทน ซึ่งเป็นมิติของ คุณธรรมในการเพิ่มรายได้ มีความรู้

ท่วมหัวแต่ซี้เกียจลงมือทำ หรือขาดความอดทนที่จะต่อสู้กับอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ก็ย่อมไม่มีทางเพิ่มรายได้ให้มากขึ้นอย่างแน่นอน

สุดท้ายในการช่วยให้เกษตรกรสามารถ ขยายโอกาส ก็จะต้องอาศัยความรู้อีกชุดหนึ่งสนับสนุน เช่น ความรู้ในการบริหารจัดการ การสร้างเครือข่าย การจัดการองค์กรที่มีประสิทธิภาพ การพัฒนาผลผลิตให้ได้มาตรฐานสากล การต่อรองกับตลาดอย่างรู้เท่าทัน ฯลฯ แต่ถึงจะมีความรู้ในการขยายโอกาสมากมายเพียงใด ถ้าขาด ความซื่อสัตย์ ซึ่งเป็นมิติของคุณธรรมในการขยายโอกาส ก็ยากที่จะสร้างโอกาสในระยะยาว เพราะภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันนี้ ถ้าหากขาดเครดิตความน่าเชื่อถือเสียแล้ว ก็ย่อมเป็นการตัดโอกาสในการทำมาค้าขาย หรือขยายกิจการให้กว้างไกลออกไป

ฉะนั้น ความรู้กับคุณธรรม จึงเปรียบเสมือน ร่างกายกับจิตใจที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานสำหรับการพัฒนาให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ตามแนวทางแห่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันจะขาดองค์ประกอบด้านใดด้านหนึ่งไปไม่ได้ ดังพระบรมราโชวาทที่ทรงชี้ให้เห็นว่า

การสร้างความสำเร็จในกิจการงานทุกอย่าง ทุกระดับ รวมทั้งความสำเร็จในชีวิตของแต่ละคนด้วยนั้น ต้องอาศัยปัจจัยสำคัญประกอบกันถึงสามส่วน ส่วนที่หนึ่ง คือ ความรู้และความชำนาญทางวิชาการซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานหรือเป็นเครื่องมือปฏิบัติงานแท้ ๆ ส่วนที่สอง คือ ความละเอียดถี่ถ้วน ความตั้งใจ และความอุตสาหพยายาม ซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้การทำงานได้ไม่ผิดพลาดบกพร่องและสำเร็จลุล่วงได้ตลอด ไม่ทิ้งขว้างละวางเสียกลางคัน ส่วนที่สามนั้น ได้แก่ สติระลึกรู้ตัว และปัญญาความรู้ชัดหรือความเฉลียวฉลาดที่จะหยุดคิดพิจารณาถึงสิ่งที่ทำ คำพูดที่จะพูดทุกอย่าง ให้เป็นไปโดยถูกต้องเที่ยงตรงตามกระบวนการของเหตุผล ซึ่งช่วยให้ดำเนินชีวิต และการงานไปในทางเจริญ (พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยรามคำแหง, 22 ธันวาคม 2520)

“...เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

โลกทุกวันนี้อยู่ในยุค โลกาภิวัตน์ (Globalization) ซึ่งหมายถึงปรากฏการณ์ที่เทคโนโลยีด้านการสื่อสารและคมนาคมได้เชื่อมต่อประเทศต่าง ๆ ทุกประเทศในโลกให้เป็นหนึ่งเดียวกัน และระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีได้แผ่ขยายครอบคลุมไปทั่วโลกภายหลังการสิ้นสุดของยุคสงครามเย็น โดยเงินจำนวนมหาศาลสามารถเคลื่อนย้ายจากประเทศในซีกโลกหนึ่ง ไปสู่ประเทศในอีกซีกโลกหนึ่งด้วยเวลาอันรวดเร็วเพียงชั่วพริบตา ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้ง

ทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอก จึงได้กลายเป็นเสมือนคลื่นลูกใหญ่ที่โถมซัดเข้าใส่ทุกประเทศในโลก

เมื่อคลื่นลูกใหญ่โถมซัดเข้าสู่ชายหาด มันจะกวาดกินสิ่งต่าง ๆ ที่เคยอยู่ ณ สถานที่หนึ่ง ให้เคลื่อนย้ายไปสู่อีกที่หนึ่งหรือไม่ก็สูญหายไปไหนเลย ซึ่งทำให้ตำแหน่งแห่งที่ของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งของต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้ฉับไฉน คลื่นโลกาภิวัตน์ที่โถมใส่ประเทศต่าง ๆ ก็สามารถทำให้ตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมเศรษฐกิจ และการเมือง ที่เคยดำรงอยู่ในแต่ละระบบสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันจะส่งผลให้เกิดเป็นความโกลาหลครั้งใหญ่ขึ้นได้

ในกรณีเช่นนี้ ถ้าหากสิ่งของสำคัญต่าง ๆ ถูกยึดไว้กับฐานที่มั่นคง ถึงคลื่นจะซัดมารุนแรงเท่าใด ก็ไม่อาจพัดพาสิ่งของนั้น ๆ ให้เคลื่อนย้ายไปได้ ปรชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็จะทำหน้าที่เช่นเดียวกัน คือ ช่วยสร้างรากฐานที่แข็งแรงให้กับชีวิตแต่ละชีวิต ตลอดจนครอบครัวชุมชน จนถึงระดับประเทศชาติ เพื่อให้มีหลักยึดที่มั่นคง

อย่างไรก็ตาม ปรชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่หมายถึงปรชญาในการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง หรือการไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น แต่เป็นการใช้ปัญญาปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงของโลกได้อย่าง พอเพียง พอเหมาะ พอประมาณ ในทิศทางที่จะสามารถพัฒนาไปสู่ความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ตามทางสายกลาง ของแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีขั้นตอนการยกระดับจากเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน การพัฒนาให้สามารถพึ่งตนเองได้ ในระดับปัจเจกบุคคล ไปสู่ เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า พัฒนาไปสู่ความเจริญองกวมยิ่ง ๆ ขึ้น ของสังคมส่วนรวมในวงกว้าง ดังพระราชดำรัสที่ตรัสไว้ว่า

ที่พูดกลับไปกลับมาในเรื่องการค้า การบริโภค การผลิต และการขายนี้ ก็นึกว่าท่านทั้งหลายกำลังกลุ้มใจในวิกฤตการณ์ ตั้งแต่คนที่มีเงินน้อย จนกระทั่งคนที่มีเงินมาก ล้วนเดือนร้อน แต่ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไปทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจพอเพียงไม่ต้องทั้งหมด แม้แค่ครั้งก็ไม่ต้อง อาจจะสักเศษหนึ่งส่วนสี่ก็สามารถอยู่ได้ การแก้ไขอาจจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนก็ใจร้อนเพราะเดือนร้อน แต่ว่าถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็สามารถที่จะแก้ไขได้ (พระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา, 4 ธันวาคม 2540)

...เศรษฐกิจพอเพียงก็มีเป็นขั้น ๆ แต่ว่าต้องดูว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ที่จะมาบอกว่าให้พอเพียงเฉพาะตัวเอง 100% เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ต้องมีการช่วยกันถ้ามีการช่วยกันแลกเปลี่ยนไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงแล้ว แต่ว่าพอเพียงในทฤษฎีนี้คือ สามารถที่จะดำเนินงานได้... เศรษฐกิจพอเพียงที่หมายถึงนี้ คือว่าอย่าง

คนที่ทำธุรกิจ ก็ย่อมต้องไปกู้เงิน เพราะว่าธุรกิจหรือกิจการอุตสาหกรรมสมัยใหม่ คนเดียวไม่สามารถที่จะรวบรวมทุนมาสร้างกิจการที่ใหญ่ เช่น เรื่องเชื่อนปาสัก คนเดียวทำไม่ได้ หรือแม้หน่วยงานราชการเดียวก็ทำไม่ได้

ถ้านับดูปีนี้จะมีความเสียหายหมื่นล้านไม่ต้องเสีย และที่ไม่ต้องเสียนี้ก็ทำให้เกิดมีผลผลิต โดยเฉพาะอย่างเกษตรกรเขาก็มีผลผลิตได้ แม้ปีนี้ซึ่งเชื่อนยังไม่ได้ทำงานในด้านชลประทานก็ทำให้ป้องกันไม่ให้มีน้ำท่วม ทำให้เกษตรกรเพาะปลูกได้ ก็เป็นเงินหลายพันล้านเหมือนกัน ฉะนั้นในปีเดียวเชื่อนปาสักนี้ได้คุ้มแล้ว คุ้มเงินที่ได้สร้าง 2 หมื่นล้านนั้นก็หมายความว่า กิจการเหล่านี้ไม่ได้อยู่ในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน แต่ว่าเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ก็พอเพียงเพราะว่า ถ้าทำแล้วคนอาจจะเกี่ยวข้องกับกิจการนี้มากมาย แต่ว่าทำให้ส่วนรวมได้รับประโยชน์ และทำให้เจริญ (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา, 23 ธันวาคม 2542)

เกษตรทฤษฎีใหม่ ถือ เป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่เห็นเด่นชัดมากที่สุด เนื่องจากเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นทฤษฎีปฏิบัติที่ไม่ซับซ้อน คนทั่วไปสามารถเข้าใจได้ และนำไปทำให้เห็นผลจริงได้ จึงทำให้คนส่วนใหญ่เข้าใจว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้ได้ในภาคเกษตรกรรมเท่านั้น

นอกจากนี้ การให้ความสนใจกับภาคการเกษตรค่อนข้างมากอาจเป็นเพราะประเทศไทยผู้คนที่อยู่ในสาขาเกษตร โดยเฉพาะเกษตรที่ต้องพึ่งน้ำฝนนั้นมีอยู่มาก ประกอบกับในอดีตนโยบายการพัฒนาอาจให้ความสำคัญกับภาคเกษตรน้อยเกินไป ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้พระราชทานแนวทางการพัฒนาเกษตรแบบทฤษฎีใหม่ที่มุ่งตอบสนองให้เกิดความสมดุลในการพัฒนาและสอดคล้องกับภูมิสังคมของประเทศยิ่งขึ้น ซึ่งอาจทำให้คนเข้าใจผิดว่าเศรษฐกิจพอเพียงใช้ได้เฉพาะเพื่อการพัฒนาการเกษตรในชนบทห่างไกลเท่านั้น

อันที่จริงแล้วปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับและทุกสาขา โดยมีหลักการที่คล้ายคลึงกัน คือ เน้นการเลือกปฏิบัติอย่างพอประมาณ มีเหตุมีผล และสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเองและสังคม อาทิ ผู้ผลิตในภาคอุตสาหกรรมไม่ควรขยายการลงทุนหรือเพิ่มการผลิตที่เกินตัว และนำไปสู่การเพิ่มผลผลิตที่ต้องพึ่งพิงผู้อื่น หรือภายนอกมากเกินไปจนขาดความสมดุลในระยะยาว แต่ควรดำเนินการด้วยความรอบคอบระมัดระวัง อย่างเป็นขั้นตอน มีการกระจายความเสี่ยงและสร้างเครือข่ายธุรกิจเพื่อร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งนี้ รายละเอียดของวิธีการและขั้นตอนการปฏิบัติ จะมีความแตกต่างกันในแต่ละสาขาการผลิต

สถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นองค์กรที่เป็นผลผลิตมาจาก แนวคิดการเกษตรแบบยั่งยืนหรือการเกษตรทางเลือกและทฤษฎีใหม่เศรษฐกิจพอเพียงมาเป็น แนวทางในการจัดการหรือส่งเสริมให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมกับการเกษตรที่สอดคล้องกับ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและชุมชน และเพื่อลดข้อจำกัด ต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าการเกษตรยั่งยืนนั้นเน้นความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยใช้ทรัพยากรในธรรมชาติอย่างมีคุณค่าและก่อให้เกิดผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด มีความผสมผสานกันโดยมีปฏิสัมพันธ์กันของพืชและสัตว์ที่เกื้อกูลกันใน ระบบนิเวศน์เพื่อสร้างความยั่งยืนทางด้านผลผลิตนั้นโดยจะเก็บไว้บริโภคก่อนและที่เหลือถึงจะ จำหน่ายทำให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่แบบพอกินและจะส่งผลให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ใน ที่สุด ดังนั้นการเกษตรยั่งยืนจึงเป็นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร

ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบยั่งยืนและทฤษฎีใหม่เศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นแนวคิด ที่สถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ใช้เป็นแนวทางในการจัดการและส่งเสริม กิจกรรมของสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเน้นให้เกษตรกรและชุมชน สามารถพัฒนาตนเองได้โดยอิสระและนำไปสู่กระบวนการที่ทำให้เกษตรกรสามารถเรียนรู้ด้วย ตนเองและมีความมั่นใจที่จะปรับเปลี่ยนไปสู่แนวทางเกษตรยั่งยืนและจุดนี้เองทำให้การสื่อสารจึง เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานของสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรีแต่ เนื่องจากการเกษตรเป็นเรื่องของการทำมาหากิน จึงเป็นเรื่องของวิถีชีวิต การสื่อสารจึงมีความสำคัญ มากในการกำหนดความเป็นอยู่ของเกษตรกร การสื่อสารในบริบทนี้จึงต้องเป็นระบบคู่ขนาน คือ ต้องเปลี่ยนแปลงทั้งแนวคิดและการให้แนวทางปฏิบัติ โดยการสื่อสารต้องเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ เพื่อให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจและนำไปสู่ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตลอดจนสามารถนำไป แลกเปลี่ยนและถ่ายทอดในพื้นที่ของตน ทั้งการถ่ายทอดความรู้จากบุคคลหนึ่งไปสู่อีกบุคคลหนึ่ง หรือจากกลุ่มหนึ่งไปสู่อีกกลุ่มหนึ่ง เป็นต้น ซึ่งจะก่อให้เกิดการสื่อสารที่ต่อเนื่องเป็นเครือข่าย รวมทั้งสร้างกลไกที่จำเป็นสำหรับที่จะรับรู้ความรู้สึกรักนึกคิดของเกษตรกรด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายการสื่อสาร (Network Communication)

ความหมายและความสำคัญของเครือข่ายการสื่อสาร

การเกิดขึ้นของเครือข่ายการสื่อสาร ในด้านพฤติกรรมของมนุษย์นั้น โดยปกติมนุษย์จะมีปฏิริยาตอบโต้กัน ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างบุคคลหนึ่งกับอีกบุคคลหนึ่งหรือมากกว่านั้น การไหลของการสื่อสารระหว่างบุคคลจึงกลายเป็นรูปแบบที่เรียกว่า เครือข่ายการสื่อสาร

โดยเครือข่ายการสื่อสารเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งเชื่อมโยงกันโดยรูปแบบการไหลของข่าวสาร จากลักษณะการวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสาร ที่ใช้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลวิเคราะห์ ดังนั้นสถานภาพของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่มก็ต้องสัมพันธ์กับการสื่อสารบุคคลยังมีสถานภาพสูง เช่น เป็นหัวหน้า การสื่อสารมักจะออกมาในรูปการเสนอความคิดเห็น และรับเอาความคิดเห็นจากสมาชิกอื่น ๆ (Roger, 1973) และเป็นระบบการแพร่กระจายข้อมูลในบรรดาสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งมีเครือข่ายแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ส่วน นฤมล นิราทร (2543, น. 6) กล่าวว่าเครือข่ายการสื่อสารเป็นรูปแบบการประสานงานกลุ่มของคน หรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันหรือทำกิจกรรมร่วมกันช่วยเหลือกัน โดยการติดต่อสื่อสารนั้นอาจทำได้ทั้งการผ่านศูนย์กลางหรือแม่ข่ายและการติดต่อโดยตรงระหว่างกลุ่มซึ่งมีการจัดรูปแบบหรือจัดระบบที่ยังคงความเป็นอิสระโดยมีรูปแบบการรวมตัวแบบหลวม ๆ ตามความจำเป็นหรือเป็นโครงสร้างที่มีความชัดเจนและหากจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารและสถานภาพของสมาชิกว่าอาจแยกได้เป็น 3 ลักษณะ (วินิจ เกตุขำ และ คมเพชร ฉัตรศุภกุล, 2522, น. 112) คือ การสื่อสารมักมีแนวโน้มไปสู่บุคคลที่มีสถานภาพสูงในกลุ่ม เช่น หัวหน้า หรือประธานกลุ่มจะมีการสื่อสารกับคนอื่นในกลุ่มมากกว่าลูกน้องหรือสมาชิก เพราะอย่างน้อยหัวหน้าจะต้องคอยติดต่อประสานงาน รับฟังสมาชิกในกลุ่ม หรือการสื่อสารจะมีแนวโน้มไปสู่บุคคลที่มีสถานภาพเท่าเทียมกันมากกว่าแตกต่างกัน เช่น กลุ่มที่มีคนหลายฐานะ ต่างวัยวุฒิ คุณวุฒิกันมาก ๆ จะมีการสื่อสารน้อยกว่าในกลุ่มที่มีฐานะวัยวุฒิ คุณวุฒิ เท่าเทียมกันและการสื่อสารจะไม่ค่อยเกิดขึ้นในกลุ่มที่บุคคลที่มีสถานภาพเหลื่อมล้ำต่ำสูงกว่ากันหรือสถานภาพไม่เป็นที่บังชัด

รูปแบบของเครือข่ายการสื่อสาร

เนื่องจากมนุษย์ชอบอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เมื่อมาอยู่รวมกลุ่มกันก็จำเป็นที่จะต้องมีการสื่อสารเกิดขึ้น การสื่อสารนี้เองที่กลายมาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงบุคคลในกลุ่มเข้าด้วยกันจนเกิดเป็นเครือข่ายการสื่อสารขึ้นมา เครือข่ายการสื่อสารนั้นเกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารภายใต้บริบทของเวลาและสถานที่ โดยรูปแบบการสื่อสารเป็นการติดต่อระหว่างคู่สื่อสาร (Communication partners) (Monge & Contractor, 1997) ซึ่งพัชนี เชายจรรยา และคณะ (2541) ได้จำแนกการเกิดขึ้นของเครือข่ายการสื่อสารออกเป็น 2 รูปแบบ คือ เครือข่ายการสื่อสารที่เกิดขึ้นเอง (Emergent Communication Network) หรือเครือข่ายการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการและเครือข่ายการสื่อสารที่ได้ถูกกำหนดไว้ (Prescribed Communication Network) หรือเครือข่ายการสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formation Network)

1. **เครือข่ายการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal Network)** หรือเครือข่ายการสื่อสารที่เกิดขึ้นเอง (Emergent Communication Network) เกิดขึ้นจากการสื่อสารระหว่างบุคคลซึ่งไม่มีใครได้รับมอบหมาย หรือบังคับให้ใช้การติดต่อผ่านช่องทางใดช่องทางหนึ่งอย่างตั้งใจตรงกันข้ามเครือข่ายเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอย่างอิสระในอัตราความถี่และความเข้มข้นของการสื่อสารที่ต่างกัน จากการศึกษาพบว่า เมื่อเวลาผ่านไป เครือข่ายที่เกิดขึ้นนี้จะค่อย ๆ กลายเป็นแหล่งข้อมูลที่ไม่เป็นระเบียบ (Unstructured)

2. **เครือข่ายการสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal Network)** หรือเครือข่ายการสื่อสารที่ได้ถูกกำหนดไว้ (Prescribed Communication Network) เป็นประเภทของการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งเกิดปฏิสัมพันธ์ในเครือข่ายที่ได้มีการวางแผนอย่างแน่นอน ดังนั้น เครือข่ายเหล่านี้มีโครงสร้างที่มีแบบแผน

บทบาทและสถานภาพของสมาชิกจึงเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาอย่างมาก ชีวิตในสังคมส่วนใหญ่ทุกวันนี้ต้องการวางรูปแบบเครือข่ายการสื่อสารแทบทั้งสิ้นเครือข่ายทั้งสองประเภทต่างมีตาข่ายต่อเนื่องกัน (Net Connectivity) คือ เส้นทางการติดต่อที่สมาชิกสามารถสื่อสารเข้าถึงสมาชิกอื่นในเครือข่ายแบบ “All Channel Net” คือ สมาชิกทุกคนจะมีทางติดต่อถึงกันได้หมด ในขณะที่เครือข่ายแบบ “Restricted Net” นั้น สมาชิกบางคนมีทางสื่อสารถึงบุคคลอื่น ๆ ในเครือข่ายได้อย่างจำกัด หรืออาจไม่มีทางสื่อสารถึงบุคคลอื่นเลย

เครือข่ายการสื่อสารเกิดจากการติดต่อสื่อสารระหว่างกันจนเป็นรูปแบบขึ้นมา การวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสารจะชี้ให้เห็นถึงความเกี่ยวพันกันและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขององค์ประกอบที่อยู่ในโครงสร้างการสื่อสารระหว่างเกษตรกรและสื่อที่มูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ

นำเสนอ ดังนั้นเครือข่ายการสื่อสารจึงประกอบไปด้วยสมาชิกที่อยู่ทั้งในและนอกเครือข่าย โดยจะมีการถ่ายทอดข่าวสารและมีการเชื่อมโยงเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน

โรเจอร์ และ คินเคด (Roger & Kincaid, 1981) ได้ศึกษาโครงสร้างการสื่อสารในระบบ ศึกษาความสัมพันธ์ ศึกษาความสัมพันธ์ของข้อมูลเกี่ยวกับการไหลทางการสื่อสาร ซึ่งเป็นการวิเคราะห์โดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ โดยอธิบายถึงการสร้างความผูกพันของตนเข้ากับหมู่คณะ โดยการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันในโครงสร้างการสื่อสารระหว่างบุคคล ตามรูปแบบการไหลของการสื่อสาร (ศิริชัย ศิริกายะ, 2527)

นอกจากนี้ แฮโรล์ (Leavitt, 1964) ได้ทดลองทำการวิจัย โดยใช้แบบของการสื่อสารหลายแบบ พบว่า การวิเคราะห์ลักษณะของเครือข่ายและการไหลของข้อมูลข่าวสารจัดแยกออกเป็น 2 รูปแบบ คือแบบที่มีศูนย์กลางกับแบบกระจายอำนาจ

1. **การสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง (Centralized Communication)** เป็นการสื่อสารที่มีใครคนใดคนหนึ่งเป็นศูนย์กลางหรือทางผ่าน โดนมีสมาชิกคนอื่น ๆ ไม่มีการติดต่อกันโดยตรง แต่ต้องผ่านคนกลาง

- **เครือข่ายการสื่อสารแบบลูกโซ่ (Chain Network)** ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกแต่ละคนจะติดต่อไปยังสมาชิกคนอื่นที่อยู่ถัดไปเท่านั้น เนื่องจากมีข้อจำกัดในแง่การประสานงานและการติดต่อระหว่างสมาชิกในกลุ่ม บางครั้งจึงเป็นความยากลำบากที่บางกลุ่มจะทำงานให้สำเร็จได้ตามต้องการ การขาดความเป็นอิสระในการติดต่อสื่อสารเพราะสมาชิกจะติดต่อกับบุคคลอื่นได้เพียง 1 คน หรือ 2 คน ที่ต่อจากเขาเท่านั้นจึงทำให้ความพอใจของสมาชิกในกลุ่มค่อนข้างต่ำ

- **เครือข่ายการสื่อสารแบบตัววาย (Y Network)** ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกที่อยู่ตรงกลางเพียง 2 คน จะทำหน้าที่ประสานงานและส่งข้อมูลที่ได้รับจากสมาชิกคนอื่น ๆ อยู่รอบนอก การสื่อสารแบบนี้มีความเหมาะสมกว่าแบบลูกโซ่ในแง่ที่ทำงานได้สำเร็จได้ดีกว่าเพราะข้อมูลสามารถผ่านทิศทางต่าง ๆ ได้มากกว่าแทนที่จะอาศัยคนที่อยู่ถัดไปเท่านั้น โดยปกติบุคคลที่อยู่ตรงกลางสักคนหรือ 2 คน เท่านั้นที่มีความพอใจต่อรูปแบบการสื่อสารแบบนี้ แต่ส่วนที่เหลือของกลุ่มหรือผู้ที่อยู่รอบนอกมีความพอใจต่ำ รูปแบบของเครือข่ายการสื่อสารแบบตัววายนี้มักจะเกิดขึ้นในกลุ่มที่สมาชิกเพียง 1 คน หรือ 2 คนเท่านั้น เต็มใจที่จะรับทำงานและรับผิดชอบต่อผลสำเร็จของงานในขณะที่ส่วนที่เหลือของกลุ่มไม่ยอมรับผิดชอบ

- **เครือข่ายการสื่อสารแบบวงล้อ (Wheel Network)** ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกคนหนึ่งเป็นผู้รับข่าวจากสมาชิกคนอื่นแล้วส่งข่าวนั้น ไปยังสมาชิกคนอื่น ๆ

บุคคลที่อยู่ตรงกลางของกลุ่มจะเป็นผู้มีอำนาจอย่างแท้จริงและเป็นผู้นำของกลุ่ม เพราะเป็นผู้เดียวที่รับผิดชอบผลสำเร็จของงาน

2. **การสื่อสารแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Network)** เป็นการสื่อสารที่มีสมาชิกในกลุ่มติดต่อกันโดยอิสระ ไม่มีใครตัดสินใจคิดคนเดียว แต่ร่วมกันคิดร่วมกันแก้ปัญหาเป็นวิธีที่ใช้ได้ตรงกับกระบวนการกลุ่มมาก เพราะทุกคนมีปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) ผลที่ออกมาจะได้ทั้งผลผลิต (Product) และกระบวนการ (Process) ของกลุ่ม หมายถึงสื่อสารและแบบนี้คำนึงถึงการเอาใจใส่ ผู้ทำงาน สิ่งแวดล้อมในการทำงาน ขวัญและกำลังใจของกลุ่มด้วย

- **เครือข่ายการสื่อสารแบบวงกลม (Circle Network)** ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกในกลุ่มทุกคนสามารถติดต่อกับสมาชิกที่อยู่ถัดจากคนทั้งสองข้าง สถานะของทุกคนมีความเท่าเทียมกันและทุกคนมีความพอใจ อย่างไรก็ตามปัญหาเรื่องความรับผิดชอบจะเกิดขึ้น เพราะจะหาคนรับผิดชอบไม่ได้เพราะแต่ละคนมีฐานะเท่าเทียมกัน จะหาใครมาเป็นศูนย์รวมของกลุ่มไม่ได้

- **เครือข่ายการสื่อสารแบบทุกช่องทาง (All Channel Network)** ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกทุกคนสามารถติดต่อกับสมาชิกคนอื่นได้ โดยตรงไม่ต้องผ่านสมาชิกคนอื่น ๆ ทั้งในการรับข่าวและส่งข่าว อาจถือได้ว่าเป็นเครือข่ายการติดต่อที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะไม่มีข้อจำกัดการสื่อสารของสมาชิกโดยเครือข่ายนี้จะเปิดโอกาสให้มีปฏิกริยาย้อนกลับสูงที่สุด

Shaw (อ้างถึงใน ยุบล เบญจรงค์กิจ และคณะ, 2534) ได้ทำการสรุปผลงานวิจัยในเรื่องของเครือข่ายการสื่อสารไว้ว่า เครือข่ายแบบรวมอำนาจสู่ส่วนกลาง จะก่อให้เกิดผู้นำเพียงคนเดียวและเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าแบบกระจายอำนาจ เพราะคนกลางในโครงสร้างจะได้รับข่าวสารเกี่ยวกับปัญหามากกว่าสมาชิกคนอื่น ๆ ทำให้เขาเป็นผู้ควบคุมความสำเร็จในการทำงานของกลุ่ม เพราะเขาอยู่ในตำแหน่งตัวเชื่อมการสื่อสารที่สำคัญส่วนโครงสร้างการสื่อสารแบบกระจายอำนาจมีประสิทธิภาพมากกว่าในการแก้ปัญหาที่สลับซับซ้อนแต่โครงสร้างการสื่อสารแบบรวมอำนาจ มีประสิทธิภาพมากกว่าในการแก้ปัญหาที่ง่าย ๆ ในการทำงานง่าย ๆ ใช้ข้อมูลข่าวสารจำนวนน้อยในงานที่ต้องการข้อมูลเพียงประการเดียว เครือข่ายแบบรวมอำนาจจะทำงานโดยก่อให้เกิดข้อผิดพลาดน้อย และสำเร็จเร็วกว่าแบบขยายอำนาจ เพราะการติดต่อสื่อสารแบบนี้เป็นการติดต่อทางเดียวที่ถูกครอบงำ โดยผู้นำเพียงคนเดียว ความเป็นระเบียบถูกกำหนดขึ้น เพื่อไม่ให้มีข่าวสารมาก ส่วนมากติดต่อ สื่อสารแบบวงกลม สมาชิกของกลุ่มจะติดต่อกับบุคคล 2 คนได้ พวกเขาจึงใช้เวลามากกว่า แต่ในงานที่ต้องใช้ข้อมูลร่วมกัน และต้องมีการปฏิบัติด้วยนั้นโครงสร้างการสื่อสารแบบกระจายอำนาจจะทำงานได้รวดเร็วและมีข้อผิดพลาดน้อยกว่าแบบรวมอำนาจและสภาวะข่าวสารท่วมท้นมักจะเกิดขึ้นในเครือข่ายการสื่อสารแบบรวมอำนาจ เพราะข่าวสารและการ

ตัดสินใจจะไปรวมอยู่ที่จุดศูนย์กลางของเครือข่าย ทำให้ผู้นำของโครงสร้าง การสื่อสารแบบนั้นอยู่ในสถานะข่าวสารท่วมทันได้ ส่วนเครือข่ายการสื่อสารแบบกระจายอำนาจนั้นทุกคนต้องใช้ข้อมูลร่วมกัน ต้องเป็นผู้ตัดสินใจและเป็นผู้นำ ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะมีใครเกิดสถานะข่าวสารท่วมทันได้

จะเห็นได้ว่า โครงสร้างของการติดต่อสื่อสารสามารถมีอิทธิพลต่อความรู้สึกรวมทั้งยังมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการทำงานของกลุ่มในการด้านความรวดเร็ว ความถูกต้อง และการปรับตัวอีกด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงจะศึกษาถึงรูปแบบหรือลักษณะเครือข่ายการสื่อสารของสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรีว่าจะมีรูปแบบหรือลักษณะเครือข่ายในการติดต่อสื่อสารอย่างไร นอกเหนือจากนี้แล้วยังมีเรื่องของความแตกต่างของบทบาทของบุคคลในเครือข่ายการสื่อสาร ที่เป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสารด้วย

บทบาทของสมาชิกภายในเครือข่าย

Monge (1987, quoted in Windahl, 1992, p. 228) ได้แบ่งบทบาทของบุคคลในเครือข่ายการสื่อสาร ว่ามีหลายบทบาท ได้แก่ กลุ่มบุคคลเป็นสมาชิกในกลุ่มและพวกของเครือข่าย (Membership Role) ปัจเจกบุคคลที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง (Liaison Role) ส่วน Hellweg (1997, quoted in Windahl, 1992) ได้กล่าวว่า Liaison Role นั้นทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่าง ๆ โดยไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มใดเลย ทำหน้าที่เช่นเดียวกับคนส่งข่าวและมักจะเป็นแหล่งเริ่มต้นของข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เป็นบุคคลที่มีความสำคัญเพราะเป็นผู้ควบคุมการไหลของข่าวสารภายในเครือข่าย ปัจเจกบุคคลซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคนอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก (Star Role) ปัจเจกบุคคลที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ น้อยมากจะไม่เผยแพร่ต่อ (Isolate Role) ปัจเจกบุคคลที่ติดต่อระหว่างกลุ่มตัวเองกับกลุ่มภายนอกสังคมเพื่อนำสิ่งต่าง ๆ ภายในกลุ่มของตนเผยแพร่ออกไปสู่สังคมภายนอกสังคม ซึ่งเป็นลักษณะการประชาสัมพันธ์ข่าวสารของกลุ่มเพื่อให้สังคมภายนอกได้รับรู้ (Boundary-Spanning Role)

ส่วน บิลบิน (Beelbin, อ้างถึงใน วัชรนา บุรีศรี, 2551, น. 49) มีความเห็นว่าถ้าหากมองในบทบาทของกลุ่มที่มีการเชื่อมบทบาทแต่ละบทบาทกับลักษณะบุคลิกภาพของสมาชิกภายในกลุ่ม จะพบว่ามีบทบาทภายในกลุ่มอยู่ 8 บทบาทด้วยกัน คือ ทำหน้าที่จัดการและประสานช่วยกระตุ้นให้กลุ่มมุ่งไปสู่วัตถุประสงค์หลักและให้สมาชิกในกลุ่มได้เข้ามามีส่วนร่วม (Coordinator หรือ Chair) ริเริ่มและเป็นผู้นำ เสี่ยงในการได้รับความพึงพอใจหรือด้อยประสิทธิภาพ ผลักดันและกระตุ้นให้ไปสู่เป้าหมาย (Team Leader หรือ Chair) จัดหาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ ๆ (Innovator หรือ Plant) ค้นหาข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้งที่ไม่น่าพึงพอใจ (Monitor-Evaluator) สนับสนุนให้เกิดสปีริต

ภายในกลุ่ม (Team Worker) ตรวจสอบว่าทุกสิ่งเสร็จสมบูรณ์ และทันตามกำหนด (Completer) มุ่งเน้นการปฏิบัติและทำงานอย่างหนักในกลุ่ม (Implementer หรือ Company Worker) และติดต่อกับภายนอกกลุ่ม (Resource Investigator)

นอกจากนี้ โรเจอร์ และ คินเคด (Roger & Kincaid, 1980) กล่าวไว้ในหนังสือ Communication Networks ว่า นอกจากคู่สื่อสารจะมีลักษณะความผูกพันต่อกันในแบบต่าง ๆ แล้วในการติดต่อสื่อสารแต่ละครั้งคุณลักษณะของคู่สื่อสารที่เหมือนกันและแตกต่างกันจะเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถทำนายได้ว่าใครจะถ่ายทอดข่าวสารต่อไปยังใครและในการถ่ายทอดข่าวสารนั้นจะมีประสิทธิภาพเพียงไรขึ้นอยู่กับคุณลักษณะที่เหมือนกัน (Homophily) หมายถึงระดับความเหมือนกันของบุคคลสองคนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในด้านต่าง ๆ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม การศึกษา สถานภาพทางสังคม ความชอบ เป็นต้น ซึ่งตรงกันข้ามกับคุณลักษณะที่แตกต่างกัน (Heterophily) ซึ่งหมายถึงระดับความแตกต่างกันของบุคคลทั้งสองที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว มีผู้ให้ทรรศนะว่าการสื่อสารจะเกิดขึ้นได้บ่อยครั้ง มีประสิทธิภาพ และเป็นไปด้วยความราบรื่นนั้น เมื่อผู้ร่วมสื่อสารมีลักษณะที่คล้ายกัน ความราบรื่นนั้น เมื่อผู้ร่วมสื่อสารมีลักษณะคล้ายคลึงกันดังที่ทาร์ด (Tarde) ได้กล่าวว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมจะใกล้ชิดกันมากขึ้นระหว่างบุคคลที่มีอาชีพ และการศึกษาเหมือนกัน

การวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสาร (Communication network analysis) ในทางปฏิบัติ การทำความเข้าใจกับภาพรวมของการสื่อสารและเครือข่าย ประกอบด้วยการศึกษาใน 4 ประเด็นย่อย คือ การค้นหากลุ่มบุคคลในเครือข่าย การระบุบทบาทเชิงการสื่อสารของบุคคลต่าง ๆ ในเครือข่าย การวาดเส้นทางการสื่อสารในเครือข่าย และการวิเคราะห์ประเด็นที่สื่อสารในเครือข่าย อันนำไปสู่การรับรู้ภาพรวมของ “เครือข่าย” ซึ่งสะท้อนโครงสร้างการสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการในสังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2547, น. 23)

การค้นหากลุ่มบุคคลในเครือข่าย การค้นหากลุ่มบุคคล ๆ ในเครือข่ายเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่ช่วยในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “ภาพร่าง” ของเครือข่าย ซึ่งในการค้นหากลุ่มบุคคลในเครือข่ายนั้น นักวิชาการด้านการสื่อสารให้ความสนใจกับการค้นหาจุดต่าง ๆ ที่เชื่อมต่อกันในเครือข่าย (Nodes) ตัวต่อระหว่างจุดต่าง ๆ (Hubs) กลุ่มย่อยต่าง ๆ (cliques/subgroup) ขนาดของเครือข่าย (Size) และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ (Rules) ของสมาชิกในเครือข่าย โดยมีคำถามหลัก คือ เครือข่ายมีขนาดเท่าใด ประกอบด้วยใครบ้าง หรือกลุ่มบุคคลใดบ้างซึ่งคำว่า Nodes หรือ “จุดต่าง ๆ ที่เชื่อมต่อกันในเครือข่าย” มักปรากฏคู่กับคำว่า “เส้นทางในการติดต่อ” (Line) โดยหากเปรียบเทียบระบบอินเทอร์เน็ตเป็นเครือข่ายหนึ่ง Node หรือจุดต่าง ๆ ที่เชื่อมต่อกันในเครือข่าย ได้แก่ คอมพิวเตอร์ที่มีการเชื่อมต่อกับระบบอินเทอร์เน็ต ไม่ว่าจะเป็นการเชื่อมต่อผ่านสายโทรศัพท์ สาย LAN หรือจะ

เป็นการเชื่อมต่อด้วยระบบ Wireless ซึ่งทำหน้าที่เป็นเส้นทางในการเชื่อมต่อนั่นเอง ในกรณีนี้ เราไม่ถือว่า เครื่องคอมพิวเตอร์ที่ใช้งานโดยอิสระ ไม่ได้เชื่อมต่อกับระบบอินเทอร์เน็ตเป็น Node ส่วนตัวต่อระหว่างจุดต่าง ๆ (Hubs)

ดังนั้นเราอาจจะกล่าวได้ว่า ตัวต่อระหว่างจุดต่าง ๆ (Hubs) หรือชุมทาง ก็คือจุดที่มีศักยภาพในการเชื่อมต่อในเชิงการกระจายข้อมูลข่าวสารไปยังจุดอื่น ๆ อีกหลาย ๆ จุดนั่นเอง และเรายังสามารถแบ่งบทบาทของกลุ่มบุคคลที่เป็นตัวต่อต่าง ๆ (Hubs) ในเครือข่ายได้อีก คือ

- **ล่าม (Liaison)** คือ คนที่มีได้สังกัดอยู่ในกลุ่มย่อยกลุ่มใดในเครือข่าย แต่ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมกับกลุ่มต่าง ๆ หรือบุคคลต่าง ๆ ที่ไม่ได้มีการติดต่อสื่อสารกันเข้าด้วยกัน ทั้งในเชิงการส่งต่อข้อมูลและการรับข้อมูลเพื่อมากระจายต่อในเครือข่าย

- **สะพาน (Bridge)** คือ คนที่เป็นสมาชิกกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในเครือข่าย และมีบทบาทในการเป็นตัวเชื่อมกับสมาชิกกลุ่มอื่น ๆ ในเครือข่าย โดยคนที่ทำหน้าที่เป็นสะพานมีความแตกต่างจากคน/องค์กรที่ทำหน้าที่เป็นล่าม เนื่องจากล่ามมิได้สังกัดกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในเครือข่าย ในขณะที่คนที่ทำหน้าที่เป็นสะพานเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มย่อยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในเครือข่าย และทำหน้าที่ในการประสานงานกับบุคคลในกลุ่มอื่น ๆ

- **ดาวเด่น (Star)** คือ คนที่เป็นตัวเชื่อมกับคนอื่น ๆ ในกลุ่มต่าง ๆ ของเครือข่ายเป็นจำนวนมาก ทั้งบุคคลที่อยู่ในกลุ่มของตน และบุคคลที่เป็นสมาชิกของกลุ่มอื่นในเครือข่าย โดยทำหน้าที่ในการส่งต่อข้อมูลและการรับข้อมูลเพื่อมากระจายต่อในเครือข่าย บทบาทอื่น ๆ ของบุคคลในเครือข่าย

- **ผู้ปลีกวิเวก (Isolate role)** คือ บุคคลที่เป็นสมาชิกของเครือข่าย แต่มักเป็นตัวไม่ค่อยสูงส่งหรือติดต่อสื่อสารกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในเครือข่าย

นอกจากนั้น บางครั้งเราอาจพบว่า ในบางเครือข่ายอาจมี**ผู้ปลีกวิเวก** ซึ่งได้แก่ บุคคลคนหนึ่งที่เป็นสมาชิกของเครือข่าย แต่ติดต่อกันเอง โดยไม่สนใจการติดต่อกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในเครือข่าย **คนขอบข่าย (Boundary spanning)** ได้แก่ บุคคลที่เชื่อมต่อระหว่างเครือข่ายตน กับสังคมภายนอก อันทำให้เกิดการหมุนเวียนหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลภายในเครือข่ายกับข้อมูลอื่น ๆ ในสภาวะแวดล้อม **คนควบคุมข้อมูล (Gatekeeper)** ได้แก่ บุคคลที่มีบทบาทในการควบคุมการกระจายข้อมูล หรือการหมุนเวียนข้อมูลระหว่างสมาชิกต่าง ๆ ในเครือข่าย หรือระหว่างแกนนำกับสมาชิกเครือข่าย ตลอดจนระหว่างคนขอบข่ายกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในเครือข่าย

ในทางปฏิบัติ เราอาจพบว่า คนที่ทำหน้าที่ควบคุมข้อมูล อาจเป็นบุคคลเดียวกับบุคคลที่เป็นล่าม สะพาน หรือดาวเด่น ทั้งนี้เนื่องจากการตัดสินใจ ใครเป็นคนควบคุมข้อมูล มักกระทำบนพื้นฐานของการพิจารณาว่าใครเป็นผู้มีข้อมูลอยู่ในมือ และมีอำนาจในการตัดสินใจ

แพร่กระจายข้อมูลไปยังบุคคลอื่น ในขณะที่บุคคลที่มีบทบาทเป็นตัวต่อ ไม่ว่าจะเป็นล่าม สะพาน หรือดาวเด่นมักพิจารณาบนฐานคิดของปริมาณเส้นทาง (Line) ในการติดต่อและแพร่กระจายข้อมูลสู่บุคคลอื่น ๆ ในกลุ่มและในเครือข่าย โดยไม่คำนึงว่าบุคคลดังกล่าวจะมีข้อมูลอยู่ในมือ และมีอำนาจในการตัดสินใจแพร่กระจายข้อมูลหรือไม่นอกจากนี้เรายังพบว่า บุคคลที่เป็นแกนนำเครือข่าย อาจเป็นคนเดียวกับบุคคลที่เป็นล่ามสะพาน หรือดาวเด่นอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการพิจารณาความเป็นแกนนำเครือข่ายมักพิจารณาด้วยเกณฑ์ของการที่บุคคลอื่น ๆ ในเครือข่ายให้ความเคารพ ยกย่อง และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของสมาชิก ในขณะที่บุคคลซึ่งเป็นล่าม สะพาน หรือดาวเด่น พิจารณาโดยอิงเส้นทางในการติดต่อและแพร่กระจายข้อมูลบุคคลอื่น ๆ นั่นเอง ส่วนกลุ่มย่อยต่าง ๆ ในเครือข่าย (Cliques/Subgroups) ในระบบสังคมหนึ่ง ๆ อาจมีความเป็นไปได้น้อยมากที่บุคคลจะแยกตัวเป็นอิสระ โดยไม่มีการติดต่อสื่อสาร หรือพบปะกับบุคคลอื่น แต่ในทางปฏิบัติบุคคลมักมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ในลักษณะเป็นกลุ่มย่อยต่าง ๆ โดยนักวิชาการด้านการสื่อสารเรียกกลุ่มย่อยที่สมาชิกบางคนอาจทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารกันในกลุ่มว่า Subgroups โดยในการวิเคราะห์เครือข่าย จำเป็นต้องมีการทำความเข้าใจเกี่ยวกับจำนวนกลุ่มย่อยต่าง ๆ ในเครือข่าย และจำนวนสมาชิกในกลุ่มย่อยต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถเข้าใจระบบและการเชื่อมต่อกันระหว่างส่วนต่าง ๆ ในระบบได้ชัดเจนขึ้น

นอกจากนี้การที่แนวคิดเครือข่ายเน้นการศึกษาสัมพันธภาพของบุคคลในเครือข่ายนำไปสู่การที่แนวคิดเรื่องขนาดของเครือข่ายเน้นหนักไปที่จำนวนเส้นทาง (Line) ในการติดต่อของสมาชิกในเครือข่าย แทนความสนใจเกี่ยวกับจำนวนของสมาชิกในเครือข่าย โดยข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนเส้นทางในการติดต่อของสมาชิก หรือขนาด (Size) ของเครือข่ายดังกล่าว จะช่วยสะท้อนให้เห็นถึงสัมพันธภาพของสมาชิกในเครือข่าย โดยเฉพาะด้านความสนิทสนมกันระหว่างสมาชิกต่าง ๆ ในเครือข่าย ในขณะที่การทำความเข้าใจกับกฎหมาย หรือกฎระเบียบ ซึ่งเป็นเสมือนแนวปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในสังคม เป็นหัวข้อสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับระบบสังคม ในทางเดียวกันการทำความเข้าใจกับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในเครือข่าย (Rules) อาทิข้อกำหนดที่สมาชิกในเครือข่ายได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน ก็เป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการศึกษาด้านการสื่อสารและเครือข่าย ซึ่งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้ อาจมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรหรือเป็นเพียงธรรมเนียมปฏิบัติที่รับรู้กันในหมู่สมาชิก โดยกฎเกณฑ์ที่สำคัญในด้านการสื่อสารและเครือข่าย ได้แก่ วิธีการสื่อสารของสมาชิก จังหวะเวลาในการสื่อสาร ความถี่ในการสื่อสารระยะเวลาในการสื่อสาร สถานที่ในการสื่อสาร ลักษณะของบุคคลคู่สื่อสารในประเด็นต่าง ๆ และในจังหวะเวลาต่าง ๆ โอกาสในการแสดงความคิดเห็นตลอดจนวิธีปฏิบัติในการจัดการกับการแทรกแซงของเรื่องราวจากภายนอก

การระบุบทบาทเชิงการสื่อสารของบุคคลต่าง ๆ ในเครือข่าย บทบาทเบื้องต้นของบุคคลในเครือข่าย โดยภาพรวม ในแต่ละเครือข่ายมักประกอบไปด้วยบุคคล 3 กลุ่ม ได้แก่

1. แกนนำเครือข่าย มักได้แก่ บุคคลที่สมาชิกเครือข่ายศรัทธา เชื่อถือ ยกย่อง โดยอาจประกอบด้วยแกนนำเครือข่ายอย่างเป็นทางการ ซึ่งมีการประกาศให้รับรู้โดยทั่วกัน และแกนนำเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นบุคคลที่สมาชิกเครือข่ายมักจะขอความคิดเห็นในวาระต่าง ๆ โดยแกนนำเครือข่ายมีบทบาทสำคัญในด้านต่าง ๆ อาทิ เป็นส่วนหนึ่งของการริเริ่มเครือข่าย เป็นบุคคลที่มีบทบาทในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่าย ทั้งในด้านการกระจายข้อมูลข่าวสารสู่สมาชิก การริเริ่มตั้งประเด็นต่าง ๆ ของเครือข่าย ทั้งในด้านการกระจายข้อมูลข่าวสารสู่สมาชิก การริเริ่มตั้งประเด็นต่าง ๆ การจัดกระบวนการต่าง ๆ ในการระดมสมอง หรือรับฟังความคิดเห็นจากสมาชิก การแสวงหาแนวทางในการผลักดันให้เกิดกระบวนการตัดสินใจของเครือข่ายในเรื่องต่าง ๆ

2. สมาชิกเครือข่าย ได้แก่ บุคคลที่เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ทั้งในด้านการทำกิจกรรมต่าง ๆ การร่วมเสนอความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่าง ๆ ตลอดจนร่วมรับผิดชอบกับผลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังการตัดสินใจ โดยการที่บุคคลก้าวเข้ามาเป็นสมาชิกของเครือข่ายหนึ่ง ๆ มิได้หมายความว่า บุคคลไม่สามารถเป็นสมาชิกของเครือข่ายอื่นได้ แต่ในทางปฏิบัติ บุคคลหนึ่ง ๆ สามารถเป็นสมาชิกได้หลายเครือข่าย ซึ่งอยู่กับความสนใจ การแบ่งบทบาท/หน้าที่ เวลา ตลอดจนความรู้สึกไว้นับถือของสมาชิกอื่น ๆ ในเครือข่าย

3. พันธมิตร ได้แก่ บุคคลที่มีได้เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย แต่มีส่วนช่วยสนับสนุนเครือข่ายในเรื่องต่าง ๆ อาทิ การแลกเปลี่ยนข้อมูล หรือข้อคิดเห็นต่าง ๆ การอำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานกับบุคคลอื่น ๆ การให้การสนับสนุนด้านนโยบาย กิจกรรม บุคลากร ตลอดจนงบประมาณต่าง ๆ เป็นต้น

สำหรับทิศทางในการสื่อสารเชิงอำนาจในเครือข่ายระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ ทิศทางในการไหลเวียนข้อมูลข่าวสารในเครือข่ายขนาดเล็ก และทิศทางในการแพร่กระจายข่าวสารในเครือข่ายขนาดใหญ่ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

ทิศทางในการสื่อสาร (Direction) ได้แก่ เส้นทางในการส่งต่อข้อมูลข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่งในเครือข่าย โดยเฉพาะการค้นหาในประเด็นต่าง ๆ เช่น ทิศทางการสื่อสารเป็นไปในลักษณะทางเดียว (One-way Communication) หรือเป็นไปในลักษณะสองทาง (Two-way communication) หรือทิศทางในการสื่อสารเป็นไปในลักษณะการสื่อสารจากบุคคลที่มีอำนาจ/สถานภาพสูงกว่าไปสู่บุคคลที่มีอำนาจ/สถานภาพต่ำกว่า ที่เรียกว่า การสื่อสารในแนวดิ่ง

(Vertical communication) หรือ เป็นไปในลักษณะการสื่อสารจากบุคคลที่ในระดับเดียวกัน ที่เรียกกันว่าการสื่อสารในแนวนอน (Horizontal communication)

ส่วนทิศทางการไหลเวียนของข้อมูลในเครือข่ายขนาดเล็ก (Information Flow) ได้แก่ การที่เรื่องราวหนึ่งถูกส่งต่อกับบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลอื่น ๆ ในเครือข่าย โดยในเครือข่ายขนาดเล็ก มักให้ความสนใจกับการแพร่กระจายข้อมูลในเครือข่ายว่ามีลักษณะแบบใด อาทิ แบบวงกลม (Circle) แบบซี่ล้อ (Wheel) แบบโซ่ (Chain) หรือแบบทุกทิศทาง (All-channel)

ลักษณะการแพร่กระจายของข้อมูล (Information diffusion) ได้แก่ การที่ข้อมูลข่าวสารหนึ่งได้รับการบอกเล่าจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลอื่น ๆ ในระบบโดยการวิเคราะห์การแพร่กระจายของข้อมูล นิยมศึกษาในประเด็นต่าง ๆ อาทิ ใครเชื่อมต่อกับใครข้อมูลข่าวสารไหลเวียนจากใครไปถึงใครกันบ้าง หรือจากกลุ่มใดไปยังกลุ่มใดบ้าง ข้อมูลข่าวสารไหลเวียนผ่านช่องทางอะไรกันบ้าง แต่ละช่องทางมีระดับความเป็นทางการเพียงใด เรื่องราวที่แตกต่างกันจะมีการไหลเวียนหรือกระจายผ่านกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายแตกต่างกันหรือไม่ และ แบบแผนการกระจายของข้อมูลอยู่ในลักษณะใด อาทิ การแพร่กระจายจากจุดหนึ่งออกไปสู่จุดอื่น ๆ (Radial network)

การวิเคราะห์ประเด็นที่สื่อสารในเครือข่าย จอห์น และ เดวิด (John Arquilla & David Ronfeldt) นักวิจัยจาก National Defense Research Institute ซึ่งเป็นผู้เขียนหนังสือเรื่อง Networks and Netwars (2001) พบว่า “เครือข่ายประกอบสร้างขึ้นผ่านเรื่องเล่า หรือเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งบอกเล่าโดยผู้คน” โดยเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านั้นทำหน้าที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ (Identity) และความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Belonging) โดยอาจเป็นเรื่องราวที่ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมว่าพวกเราเป็นใคร เราารวมตัวกันทำไม และเครือข่ายเราแตกต่างจากคนอื่น ๆ อย่างไร นอกจากนั้นเรื่องราวยังทำหน้าที่บอกเล่าถึงความรู้สึกเกี่ยวกับมูลเหตุในการก่อกำเนิดเครือข่าย วัตถุประสงค์ และภารกิจของเครือข่าย ตลอดจนเป้าหมายวิธีการหรือจุดยืนเชิงวัฒนธรรม โดยในที่นี้ เรื่องราว หรือเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่ปรากฏในเครือข่าย ก็คือ เนื้อหาสาระ หรือประเด็นต่าง ๆ ที่มีการสื่อสารกันในเครือข่ายนั่นเอง

สถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรีก็ถือเป็นองค์กรหนึ่งที่ได้พยายามสร้างเครือข่าย เพื่อระดมความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในการให้การสนับสนุนและขยายความร่วมมือ รวมถึงการสร้างเครือข่ายการสื่อสารระหว่างศูนย์เครือข่ายเกษตรกรรมธรรมชาติในภูมิภาคต่าง ๆ ด้วยกันเอง การสื่อสารระหว่างสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรีกับเกษตรกร โดยสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรีพยายามทำการสื่อสารกับเกษตรกรและสาธารณชน รวมทั้งประสานความร่วมมือและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างเครือข่าย เพื่อ

สร้างความรู้ ความเข้าใจ สร้างจิตสำนึก อันนำไปสู่การทำการเกษตรที่ยั่งยืนของเกษตรกร สร้างเสริมความร่วมมือตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับภูมิภาค ไปจนถึงระดับประเทศ

แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication)

คำว่า การมีส่วนร่วมได้ถูกให้ความหมายไว้โดยองค์การสหประชาชาติ (1975) โดยองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งชาติ (UNESCO) ได้ให้ความหมายของ “การมีส่วนร่วม” ไว้ว่า คือ การเข้าร่วมไปของประชาชนและมีจุดมุ่งหมายในการเข้าร่วมในระดับต่าง ๆ ทั้งในกระบวนการการตัดสินใจ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้ตัดสินใจกำหนดเป้าหมายของสังคม ชุมชนและจัดสรรทรัพยากรให้บรรลุตามเป้าหมายนั้น ๆ หรือในการปฏิบัติตามแผนงานหรือร่วมกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ต้องเป็นไปโดยสมัครใจ

ประเทศไทยในอดีตการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ ตัวอย่างที่มองเห็นได้ง่าย ๆ และชัดเจน คือ ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเกษตรกรทั่วประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสาเหตุของการที่ต้อง “ร่วมกัน” ลงแขกเกี่ยวข้าว นั้นเพราะความเห็นพ้องต้องกันว่า ถ้าจะเก็บเกี่ยวผลผลิตโดยคนในครอบครัวเดียวกันอาจไม่สำเร็จหรืออาจใช้เวลานานมาก แต่ถ้ามีการร่วมแรงร่วมใจกัน นอกจากจะทำให้ได้งานแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่ติดตามมาด้วย คือ การได้กระชับความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน คนหนุ่ม-สาวได้รู้จักกัน คนแก่ได้ถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาให้แก่คนรุ่นหลัง ซึ่งทั้งหมดนี้มาจากการที่ “คน” ได้ใช้ “การสื่อสาร” ในรูปแบบพิธีลงแขกเกี่ยวข้าวเพื่อการ “มีส่วนร่วม” (สุนทรี ลิลา, 2548, น. 11)

ซึ่งหลักสำคัญของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication Process) คือ กระบวนการร่วมกันคิด ฟัง และเคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น ตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของสมาชิก วิเคราะห์ประเด็นปัญหา แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน ตลอดจนกระบวนการร่วมกันค้นหาแนวทาง และตัดสินใจร่วมกันโดยอาศัยพื้นฐานของข้อมูล การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกจะนำไปสู่การสร้างสำนึกเชิงสาธารณะและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในทางที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของสมาชิก (Shirley, 1993)

ขั้นตอนในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม

การที่จะให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาต่าง ๆ นั้น สมฤดี นิโควัฒน์ยิ่งยง (2537, อ้างถึงใน กมลรัฐ อินทรทัศน์ และคณะ, 2547, น. 38) ได้สรุปขั้นตอนหลักไว้ดังนี้

1. มีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจเพื่อให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติ การรับรู้ หรือความเข้าใจของประชาชนในประเด็นที่เกี่ยวข้อง
2. มีการสื่อสารเพื่อให้การศึกษา หรือให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความเข้าใจในโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานั้น ๆ
3. มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เจ้าหน้าที่แจ้งจุดยืนของตนในโครงการนั้น ๆ ให้ประชาชนทราบ และขอให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นนั้น ๆ
4. มีการปรึกษาหารือร่วมกัน ทั้งฝ่ายเจ้าหน้าที่ และประชาชนให้มีโอกาสในการปรึกษาหารือกัน
5. มีการร่วมมือกัน ประชาชนมีตัวแทนที่มีความเข้าใจประเด็นการพัฒนานั้น ๆ โดยตัวแทนสามารถที่จะทำหน้าที่ในฐานะตัวแทนของประชาชนจากพื้นที่นั้น ๆ ได้ โดยอาจจะอยู่ในรูปของคณะกรรมการ หรือเจ้าหน้าที่ระดับต่าง ๆ ฯลฯ โดยมีสิทธิในการร่วมตัดสินใจหรืออาจรวมถึงสิทธิในการร่วมเป็นผู้ที่กำหนดกติกา หรือนโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
6. มีการมอบหมายอำนาจหน้าที่ การส่งมอบความรับผิดชอบให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น ให้สาธารณชน ให้กับองค์กรในท้องถิ่นที่มีความชำนาญเฉพาะเรื่องนั้น ๆ
7. มีการให้อำนาจและโอกาสประชาชนในการตัดสินใจประเด็นต่าง ๆ ด้วยตนเอง

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมโดยภาพรวมแล้วจะมีคุณลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้ คือ การมีส่วนร่วมจะต้องเป็นลักษณะการเข้าไปได้รับอำนาจในการที่จะคิดจะทำในประเด็นที่เกี่ยวข้องมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม หรืออำนาจในการตัดสินใจที่จะดำเนินการใด ๆ ต้องมีการร่วมตัวกัน และการร่วมตัวนั้น ๆ จะต้องมิอิสระ เสมอภาค เท่าเทียม และ ไม่ใช่การมีส่วนร่วม และการร่วมตัวนี้สมาชิกจะต้องเข้าร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนจบ นอกจากนี้แล้วผู้ที่ด้อยโอกาสกว่าจะต้องได้รับการแบ่งอำนาจจากผู้ที่มีเหนือกว่า ในการปรับปรุงชีวิตของตนหรือของกลุ่มให้ดีขึ้น (นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, 2547)

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) อาจสามารถกล่าวได้ว่าการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบการสื่อสารประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญต่อกระบวนการสื่อสาร เนื่องจากการพัฒนาที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมอย่างเฉื่อยชา (Passive) การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจึงเข้ามาเป็นช่องทางหนึ่งที่จะเอื้ออำนวยให้เกิด การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Active) ทั้งนี้เป็นเพราะเป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจะประกอบด้วยคุณลักษณะดังต่อไปนี้

1. สามารถใช้เพื่อกระตุ้นให้เกษตรกรมองเห็นคุณค่าของตนเอง เช่น การนำเอาภูมิปัญญาของเกษตรกรมาเผยแพร่ในวงกว้าง
2. สามารถใช้เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรที่เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อกระตุ้นให้เห็นถึงคุณค่าของความคิดและความเชื่อของตนเอง เช่น การนำเสนอคิด การเกษตรยั่งยืนมาเผยแพร่ในวงกว้าง จนเป็นที่ยอมรับและทำให้เกษตรกรมองเห็นคุณค่าของตนเอง
3. สามารถใช้เพื่อพิสูจน์ความเชื่อของเกษตรกรที่คิดว่าตนเองต้องทำตามระบบเกษตรสมัยใหม่ การเข้ามาอบรมในสถาบันพัฒนาการเรียนรู้เกษตรกรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรีจะพิสูจน์ให้เกษตรกรเห็นว่าพวกเขาสามารถที่จะทำการเกษตรแบบยั่งยืนและพึ่งตนเองได้
4. สามารถเผยแพร่ความรู้ ทักษะ ให้กับเกษตรกรอื่น ๆ อันเป็นช่องทางที่เกษตรกรจะส่งข่าวสารออกไปจากจุดยืนของตนเอง
5. ผลของกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่เกิดจากการริเริ่มของเกษตรกร อาจจะช่วยยกระดับความมีสติ และความรับผิดชอบให้กับเกษตรกร และเครือข่ายเพื่อร่วมแก้ปัญหาและแลกเปลี่ยนความรู้ต่าง ๆ
6. สามารถช่วยให้เกษตรกรได้แสดงความรู้สึก ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหา รวมทั้งวิธีแก้ปัญหาจากทัศนของเกษตรกรเอง
7. การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนั้นจะเน้นเรื่องราวที่เป็นประโยชน์แก่เกษตรกรเอง ดังนั้นการสื่อสารประเภทนี้จึงช่วยสร้างสัดส่วนของการสร้างสื่อและสารที่มีสาระให้แก่เกษตรกร และยังเป็นแรงต้านสื่อจากภายนอกที่นำเสนอสิ่งต่าง ๆ จนทำให้เกษตรกรหลุดเข้าไปอยู่ในกระแสการเกษตรสมัยใหม่ที่นิยมใช้สารเคมีและปลูกพืชเชิงเดี่ยวดังที่เห็นกันในปัจจุบัน

องค์ประกอบของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นการกล่าวถึงการใช้การสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไป ปัจจัยสำคัญที่จะเข้ามามีส่วนในการ

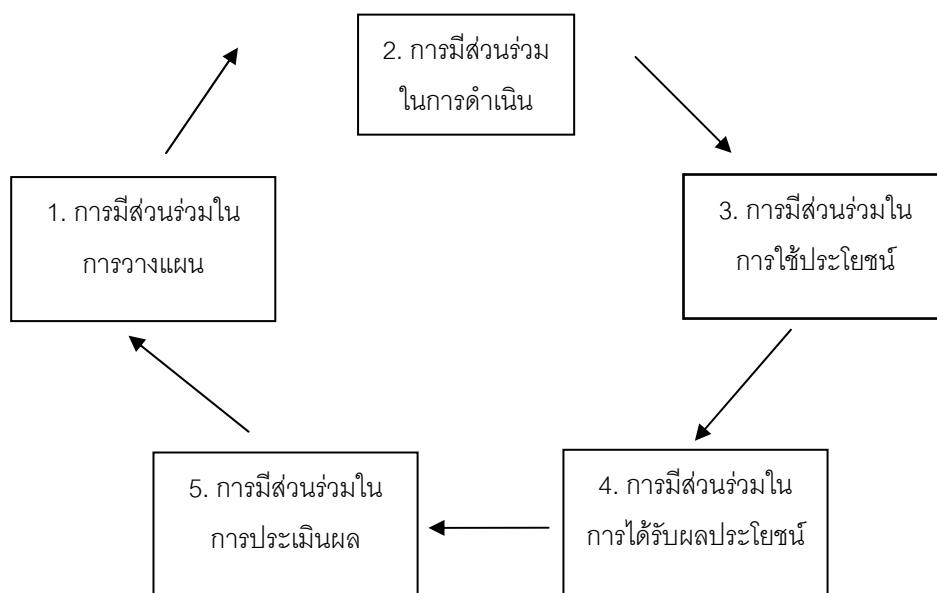
กำหนดระดับความมากน้อยของการมีส่วนร่วมนั้น จะเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของการสื่อสารดังต่อไปนี้

1. เป้าหมายของการสื่อสารต้องมีการกำหนดอย่างชัดเจนว่าจะให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารนั้น ๆ ระดับใด
2. มีลักษณะสองทาง และปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (Interactivity) ในกระบวนการสื่อสารนั้น ๆ คือการเชื้อให้เกิดการโต้ตอบระหว่างกันและกันให้มากที่สุด เพราะจะเป็นการส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมของเกษตรกร
3. ใครคือผู้ส่งสารที่ทั่วถึงและมีประสิทธิภาพมากที่สุด
4. ประเภทของเนื้อหาสารที่เกี่ยวกับสภาพความเป็นจริง เช่น สภาพปัญหาหรือความต้องการของเกษตรกร
5. ประเภทของช่องทาง หรือสื่อที่ทั่วถึง และการเปิดโอกาสให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด
6. ผู้รับสารและการมีปฏิริยาตอบกลับ (Feedback) ทั้งที่เป็นทางการ (Formal) และที่ไม่เป็นทางการ (Informal) โดยต้องเป็นบรรยากาศที่เปิดกว้าง และเปิด รับปฏิริยาตอบกลับในรูปแบบต่าง ๆ มากที่สุด
7. บริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สภาพแวดล้อม สถานการณ์ ฯลฯ สิ่งต่างเหล่านี้ล้วนเอื้อต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของกระบวนการสื่อสารทั้งสิ้น

กระบวนการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมนั้นมีลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนาและการมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงระดับการมีส่วนร่วมในลักษณะของกระบวนการพัฒนา (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546, น. 198-199) นั่นคือ การมีส่วนร่วมที่เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุด ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น โดยการพัฒนาจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของเกษตรกร ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม และสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม (2545, อ้างถึงใน ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ, 2549, น. 23) ได้จัดกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรไว้ 5 ขั้นตอน

ภาพที่ 2.1
กระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกร

1. การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Participation in planning) ได้แก่ การที่เกษตรกรมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนโครงการ นับตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดลำดับความสำคัญของปัญหา การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน การกำหนดแนวทางในการติดตามและประเมินผลโครงการ

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Participation in implementation) ได้แก่ การสนับสนุนด้านทรัพยากรต่าง ๆ และการประสานความร่วมมือในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

3. การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ (Participation in utilization) ได้แก่ การนำเอากิจกรรมต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะในด้านการเพิ่มระดับการพึ่งตนเองและ การควบคุมทางสังคม

4. การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ (Participation in benefit-sharing) ได้แก่ การแจกจ่ายประโยชน์ต่าง ๆ ในการพัฒนาอย่างยุติธรรม

5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in evaluation) ได้แก่ การให้ประชาชนได้รับทราบถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไขในลำดับต่อไป

ระดับของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

เนื่องจากการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของเกษตรกรนั้นมีรูปแบบที่หลากหลายและหลายระดับ ซึ่งกมลรัฐ อินทรทัศน์ (2547, น. 40) ได้แบ่งระดับของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ระดับ โดยเรียงจากระดับที่น้อยที่สุด หรือระดับที่เป็นฐานที่สุดไปจนถึงมากที่สุด ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร หรือผู้ใช้สาร
2. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่งสาร ผู้ผลิต ผู้ร่วมผลิต ผู้ร่วมแสดง
3. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผน หรือผู้กำหนดนโยบายการสื่อสารนั้น ๆ

ปัจจัยที่ได้ทำให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วม

ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการพัฒนา จะต้องมียุทธศาสตร์ที่เอื้ออำนวย หรือมีส่วนผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และ วิลเลียม (William Reeder) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ได้ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมไว้ ดังนี้ (อ้างถึงใน กนกรัตน์ วงศ์ลักษณ์พันธ์, 2542, น. 30)

1. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นสอดคล้องกับความเชื่อพื้นฐาน ทศนคติ และค่านิยมของตน
2. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นมีคุณค่าสอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน
3. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นมีเป้าหมายที่ส่งเสริมและปกป้อง รักษาผลประโยชน์ของตนเอง
4. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อตนเองได้เคยมีประสบการณ์ที่เป็นอดีตต่อกิจกรรมนั้นมาแล้ว
5. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นสอดคล้องกับสิ่งที่ตนเองได้มาหรือหวังเอาไว้
6. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่
7. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ของบุคคลและกลุ่มบุคคลจะกระทำโดยการบีบบังคับไม่ได้

8. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ของบุคคลและกลุ่มบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับอุปนิสัยและจารีตประเพณี

9. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับโอกาสที่จะเอื้ออำนวย

10. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ของบุคคลและกลุ่มบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถ

11. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อได้รับการสนับสนุน กระตุ้น ยั่วยุ และจูงใจให้เกิดขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญต่อสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี เพราะการสร้างองค์ความรู้ของเกษตรกรต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกัน โดยให้เกษตรกรได้เข้ามามีบทบาทตั้งแต่การเข้ามาศึกษา เรียนรู้ และเปลี่ยนบทบาทจากผู้เรียนมาเป็นผู้ถ่ายทอด เพราะฉะนั้น “การมีส่วนร่วม” จึงมีความสำคัญต่อเกษตรกรทุกคน ตั้งแต่การเริ่มศึกษา จนกระทั่งการนำความรู้ที่ได้รับไปถ่ายทอดและนำไปใช้ในชีวิตรประจำวัน เพื่อเกิดการพัฒนาอาชีพของเกษตรกร

แนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสาร (Communication Strategy)

กลยุทธ์การสื่อสาร (Communication Strategy) เป็นวิธีการสื่อสารที่กำหนดขึ้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละปัญหา แต่ละสถานการณ์ ไม่มีสูตรสำเร็จ กลยุทธ์มักจะสร้างขึ้นจากการประยุกต์แนวคิดทฤษฎีและแนวทางการปฏิบัติที่เคยมีมา (พนม คลีณา, 2549, น. 4) กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication Strategy) สามารถแบ่งประเภทได้ตามเกณฑ์ขององค์ประกอบของกระบวนการสื่อสาร ได้ดังนี้ กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร กลยุทธ์การสร้างสาร กลยุทธ์การใช้สื่อ และกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้รับสาร โดยมีรายละเอียดของแต่ละกลยุทธ์ ดังนี้

กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร (S)

ในกระบวนการเผยแพร่ความคิดใหม่หรือประดิษฐ์กรรมใหม่ การสื่อสารจะเป็นแบบหลายขั้นตอน ในสมัยโบราณเมื่อเทคโนโลยียังไม่เจริญก้าวหน้า การสื่อสารด้วยวาจาจะเป็นวิธีแรก

ในการสื่อสาร ต่อมาเมื่อมีการประดิษฐ์ตัวอักษร เราเริ่มมีการสื่อสารโดยใช้ตัวอักษร และเมื่อเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าอย่างมาก มีสื่อชนิดต่าง ๆ มาช่วย แม้มนุษย์รับสารจากเทคโนโลยีแล้ว มนุษย์มีการส่งสารนั้นต่อไป และมีผู้รับสารบางคนไม่ได้รับสารโดยตรงจากเครื่องมือสื่อสารก็ยังคงอาศัยผู้อื่นส่งต่อข่าวสารนั้นมาให้ (อรรถวรรณ ปิณฑนโธวาท, 2546, น. 119) ฉะนั้นอิทธิพลของผู้ส่งสาร เป็นสิ่งจำเป็นในการวิเคราะห์ผู้ส่งสารเพราะจะเป็นแนวทางใน การกำหนดกลยุทธ์ต่าง ๆ ซึ่งอิทธิพลที่สำคัญของผู้ส่งสาร นั้นคือความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร (อรรถวรรณ ปิณฑนโธวาท, 2537, น. 83) ได้แก่

1. **บุคลิกภาพของผู้ส่งสาร** ได้แก่ ความเป็นผู้นำ ความมีอำนาจ ลักษณะที่การแสดงออก ลักษณะนิสัยอื่น ๆ เช่น ความนอบน้อม การปรับตัวเองให้เข้ากับบริบท วุฒิภาวะ ความน่าไว้วางใจ เป็นต้น
2. **ความรู้และความสามารถของผู้ส่งสาร** ได้แก่ ระดับการศึกษาขั้นสูงสุด ความรู้เกี่ยวกับผู้รับสาร ความเชี่ยวชาญ ความรู้เกี่ยวกับบริบทและสิ่งแวดล้อม ประสบการณ์การทำงาน การฝึกอบรม เป็นต้น
3. **คุณสมบัติในการสื่อสาร หรือเชื่อมโยงสารไปยังผู้รับสาร** ได้แก่ ความสามารถในการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการพูด การรับฟัง การโน้มน้าวใจ เป็นต้น
4. **ความมีพลัง** หมายถึง ผู้ส่งสารที่มองดูแล้วมีความชัดเจน กระตือรือร้น ความเชื่อมั่นและความเข้าใจในตัวผู้รับสาร
5. **การมีพื้นฐานร่วมกัน** หมายถึง พื้นฐานร่วมกันระหว่างแหล่งสารกับผู้รับสารในเรื่องของค่านิยม ความเชื่อ ทศนคติ ความน่าสนใจ เมื่อผู้รับสารรู้ว่าผู้ส่งสารมีพื้นฐานร่วมกันกับตน จึงสามารถคล้อยตามได้ง่าย

นอกจากความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสารแล้ว วิระชัย ตั้งสกุล (2549, น. 297-298) ยังได้กล่าวถึงอิทธิพลของผู้ส่งสารทางด้านความดึงดูดใจ ซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ได้แก่

1. **การปรากฏกาย** หมายถึง ลักษณะภายนอก ได้แก่ เพศ เชื้อชาติ ขนาดรูปร่าง สีผิว การแต่งกาย เป็นต้น
2. **ความน่าชื่นชอบ** หมายถึง ความรู้สึกดี หรือความรู้สึกทางบวกต่อผู้รับสาร อันอาจเกิดจากการปรากฏกายหรือพฤติกรรมของผู้ส่งสารเอง
3. **ความคล้ายคลึง** หมายถึง ความคล้ายคลึงระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารทั้งในด้านทัศนคติ พื้นฐานชีวิตและการปรากฏกาย

แนวทางการสร้างสารจากกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร (ทวิตน์ เชิดชัย, 2532, น. 285-286) มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่ การให้บริการข่าวสาร (Informing) การให้การศึกษา ความรู้ (Educating) การชักจูง โนมน้าวใจ (Persuading) การให้บริการด้านความบันเทิง (Entertaining)

กลยุทธ์การสร้างสาร (M)

สาร (Message) เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในกระบวนการสื่อสาร (Power, 1995, อ้างถึงใน วิระชัย ตั้งสกุล, 2549, น. 269) ดังนั้น ความสำเร็จหรือประสิทธิภาพของการสื่อสาร จึงขึ้นอยู่กับ “สาร” เป็นสำคัญ ผู้ส่งสารจะต้องให้ความสำคัญกับสารเป็นอันดับแรกในการสื่อสารแต่ละครั้ง

กลยุทธ์การสร้างสาร หมายถึง การวางแผนในการจัดการเข้ารหัสของข้อมูล ซึ่งก็คือ สาร ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์ใด ๆ เช่น คำ ข้อความ รูปภาพ ท่าทาง เพื่อสื่อไปยังผู้รับสารให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการสื่อสารที่วางไว้ ซึ่งกลยุทธ์การสร้างนี้ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือ ตัวสาร และวิธีการนำเสนอสาร ซึ่งองค์ประกอบของกลยุทธ์การสร้างสาร ได้แก่ วัตถุประสงค์ของการสื่อสาร คือ การสร้างสารเพื่อเรียนรู้และค้นหา การสร้างสารเพื่อสร้างความสัมพันธ์ การสร้างสารเพื่อช่วยเหลือ การสร้างสารเพื่อโนมน้าวใจ และการสร้างสารเพื่อความเพลิดเพลิน การกำหนดผู้รับสารเป้าหมาย โดยการวิเคราะห์ลักษณะทางประชากรศาสตร์และลักษณะทางจิตวิทยา เนื้อหาหลักของสาร, หลักฐานสนับสนุน และลีลาอารมณ์ของสาร

การกำหนดเนื้อหาหลักของสาร (Theme) เพื่อส่งไปยังผู้รับสารเป้าหมาย ควรพิจารณาจากสิ่งสำคัญ (พนม คลีฉายา, 2549, น. 6) ดังนี้ อะไรบ้างที่กลุ่มเป้าหมายต้องการทราบ ผู้รับสารมีความรู้สึกอย่างไรกับเนื้อหานั้น ทำไมผู้รับสารจึงไม่พร้อมปฏิบัติตามแนวทางของสารและวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมที่สุด

นอกจากนี้ กิบสัน และ ฮานน่า (Gibson & Hanna, 1992, อ้างถึงใน วิระชัย ตั้งสกุล, 2549, น. 282) ยังได้กล่าวถึงประเด็นต่าง ๆ ที่ผู้สร้างสารต้องคำนึงถึง ไว้ดังนี้

1. **คุณภาพของเนื้อหา** การสร้างสารต้องคำนึงถึง เนื้อหาสารที่สื่อออกไปว่ามีคุณค่า มีความเกี่ยวพัน และความสำคัญต่อผู้รับสารหรือไม่
2. **ความน่าสนใจต่อผู้รับสาร** ผู้รับสารต้องเลือกสร้างสารที่ตรงกับความสนใจของผู้รับสาร โดยต้องมีความเข้าใจต่อผู้รับสารว่ามีความรู้สึกหรือความต้องการอย่างไร
3. **ขอบเขตของเนื้อหาที่ต้องการสื่อสาร** สารที่สื่อออกไปนั้นจะมีเนื้อหามากน้อยเพียงใด ครอบคลุมประเด็นใดบ้าง

4. **ความเกี่ยวข้องกับความคิด** สารที่สามารถเข้าถึงผู้รับสารได้ดี ต้องมีความเกี่ยวข้องหรืออยู่ในความสนใจของผู้รับสาร และมีผลกระทบต่อผู้รับสาร

5. **จำกัดความลึกของสาร** เป็นการกำหนดว่าจะให้รายละเอียดกับผู้รับสารมากน้อยแค่ไหน สารนั้นมีความยากง่ายขนาดไหน เรื่องของพื้นที่ (space) และเวลา (time)

กลยุทธ์การนำเสนอสาร

กลยุทธ์การนำเสนอสารนั้นมีอยู่หลากหลายกลยุทธ์ ซึ่งมีความสำคัญในการช่วยให้การสื่อสารเกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยกลยุทธ์การนำเสนอสารสามารถแบ่งเป็นประเด็นหลัก ๆ ดังนี้ คือ การนำเสนอสารแบบด้านเดียวและสารสองด้าน (One-Sided or Two-Sided Message) การนำเสนอสารเชิงเหตุผลหรืออารมณ์ (Rational or Emotional Message) การใช้ผลของสารต้นหรือผลของสารปลาย (Primacy or Recency Effect) และการใช้ข้อสรุปที่ชัดเจนหรือข้อสรุปโดยนัย (Explicit or Implicit Conclusions) โดยแสดงรายละเอียดเป็นประเด็นได้ดังนี้ (วิระชัย ตั้งสกุล, 2549, น. 288)

1. **การนำเสนอสารแบบด้านเดียวและสารสองด้าน** (One-Sided or Two-Sided Message) กลยุทธ์หนึ่งในการสร้างสาร คือ เลือกว่าจะสร้างสารโดยการนำเสนอเพียงด้านเดียวด้าน (One-Sided) หรือการนำเสนอสารสองด้าน (Two-Sided Message) ซึ่งการนำเสนอสารด้านเดียวจะเป็นการนำเสนอเฉพาะข้อมูลที่สอดคล้องเป็นประโยชน์หรือสนับสนุนประเด็นที่ต้องการสื่อสาร ส่วนการนำเสนอสารสองด้านจะมีทั้งข้อมูลสนับสนุนและข้อโต้แย้งหรือข้อมูลที่นำเสนอมุมมองในทางตรงกันข้ามกับประเด็นที่จะสื่อสาร

2. **การนำเสนอสารเชิงเหตุผลหรืออารมณ์** (Rational or Emotional Message) การสร้างสารโดยเลือกกลยุทธ์สารว่าจะใช้สารเชิงเหตุผล (Rational Message) หรือสารเชิงอารมณ์ (Emotional Message) โดยใช้หลักของการโน้มน้าวใจ (Persuasion) การที่ผู้รับสารพยายามที่จะวิเคราะห์ ตีความและทำความเข้าใจสารใน 2 ลักษณะ คือ เมื่อมีการโน้มน้าวใจผ่านเส้นผ่านศูนย์กลาง (Central route) ผู้รับสารจะมีแรงจูงใจ และความสามารถในการทำความเข้าใจสารสูง และคำนึงถึงเหตุผลและข้อมูลเป็นหลัก ส่วนการโน้มน้าวใจผ่านเส้นทางรอบนอก (Peripheral route) ผู้รับสารจะมีแรงจูงใจและความสามารถในการทำความเข้าใจต่ำ และใช้องค์ประกอบอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับอารมณ์ เช่น ภาพ เพลง หรือความน่าดึงดูดใจของแหล่งสาร ในการทำความเข้าใจสาร

3. **การใช้ผลของสารต้นหรือผลของสารปลาย** (Primacy or Recency Effect) เกิดขึ้นในกรณีที่ผู้รับสารมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญหรือประทับใจกับเนื้อหาที่ปรากฏก่อนมากกว่า

เนื้อหาที่ปรากฏในลำดับต่อ ๆ มา ในขณะที่ผลของสารปลาย (Recency Effect) เป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม กล่าวคือ ผู้รับสารมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญหรือประทับใจกับเนื้อหาที่ได้รับในลำดับสุดท้าย มากกว่าเนื้อหาที่ปรากฏในลำดับแรก

4. การใช้ข้อสรุปที่ชัดเจนหรือข้อสรุปโดยนัย (Explicit or Implicit Conclusions)

การสร้างสารต้องพิจารณาว่าสารที่สร้างขึ้นจะประกอบไปด้วยข้อสรุปที่ชัดเจน (Explicit Conclusions) หรือข้อสรุปโดยนัย (Implicit Conclusions) ที่จะให้ผู้รับสารตีความ หาข้อสรุป จากสารนั่นเอง โดยปัจจัยที่ใช้พิจารณาเลือกข้อสรุป ได้แก่

- ความซับซ้อนของเนื้อหา สารที่มีความยากและซับซ้อน ผู้รับสารควรให้ข้อสรุปไว้อย่างชัดเจน ส่วนสารง่าย ๆ อาจไม่จำเป็นต้องมีข้อสรุป หรือมีข้อสรุปโดยนัย
- ระดับการศึกษาและความรู้ของผู้รับสาร ผู้ที่มีการศึกษาสูงหรือมีความรู้เกี่ยวกับสารนั้นสูงจะมีแนวโน้มที่จะพอใจกับการหาข้อสรุปเองมากกว่า
- ระดับความเกี่ยวพัน หมายถึง ความเกี่ยวพันหรือความสำคัญของสารต่อผู้รับสาร หากผู้รับสารมีความเกี่ยวพันกับสารสูงจะมีความต้องการหาข้อสรุปด้วยตนเองมากกว่า
- ความฉับพลันของการกระทำหรือปฏิบัติกริยาที่ต้องการให้เกิด หากต้องการให้เกิดผลของการสื่อสารโดยเร็วผู้สร้างสารควรให้ข้อสรุปที่ชัดเจนไว้

กลยุทธ์การสร้างสารเป็นกลยุทธ์ที่มีวิธีการอยู่หลากหลายวิธีและเป็นกลยุทธ์ที่มีความสำคัญต่อการสื่อสารของมูลนิธิสิทธิมนุษยธรรมชาติ เนื่องจากเป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารต้องสร้างสาร ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับหลักสูตรการอบรมที่เป็นการศึกษาในห้องเรียนและการปฏิบัติ เพราะฉะนั้นผู้ส่งสารจึงมีความจำเป็นต้องสร้างสารให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งกลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มเฉพาะเจาะจง นั่นคือ เกษตรกรและต้องสร้างสารให้เหมาะสมกับวิธีการถ่ายทอดและสื่อต่าง ๆ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการเรียนรู้และเข้าใจในเนื้อหาที่ต้องการถ่ายทอดให้มากที่สุด

กลยุทธ์การใช้สื่อ (C)

วิทยากร ท่อแก้ว (2549, น. 41-42) ได้กำหนดแนวทางการกำหนดกลยุทธ์การใช้สื่อไว้ว่าเกี่ยวกับการวิเคราะห์สื่อซึ่งมักจะพิจารณาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านความสะดวกในการเข้าถึง โดยพิจารณาว่า สื่อใดที่ผู้รับสารเป้าหมายจะเข้าถึงได้ง่ายที่สุด

2. **ด้านการครอบคลุมสื่อ** หมายถึง ความสามารถหรือประสิทธิภาพของสื่อที่จะไปถึงผู้รับ โดยพิจารณาจากการครอบคลุมพื้นที่หรือบริเวณที่ผู้รับสารอาศัยอยู่

3. **ด้านประสิทธิผลของสื่อ** พิจารณาได้จากการเรียกความสนใจ การให้ความเข้าใจ การชักจูงใจ และการสร้างความจดจำ

4. **ด้านความน่าเชื่อถือ** โดยทั่วไปกล่าวกันว่า สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อที่มีความน่าเชื่อถือในแง่ของข่าวสารมากที่สุด รองลงมาคือ สื่อหนังสือพิมพ์

การกำหนดกลยุทธ์การใช้สื่อจะเป็นการวิเคราะห์ว่าควรใช้สื่ออะไร ด้วยวิธีการนำเสนออย่างไร เมื่อไร จึงจะสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการสื่อสารนั้นได้ การกำหนดกลยุทธ์การใช้สื่อต้องพิจารณา 2 ประเด็น (พนม คลีฉายา, 2549, น. 7) คือ

1. **วิธีการใช้สื่อ** เป็นการพิจารณาถึงวิธีการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย และวิธีการประยุกต์ใช้สื่อให้เกิดผลตามที่ต้องการ

2. **ประเภทของสื่อ** เป็นการพิจารณาว่าจะใช้สื่ออะไร อย่างไร

แนวทางการวิเคราะห์เกี่ยวกับสื่อที่เหมาะสมกับการพัฒนา ได้แก่

1. สื่ออะไรที่ช่วยตอบสนองจุดมุ่งหมายใดได้
2. สื่อที่ใช้มีกลุ่มเป้าหมายจำนวนมากน้อยเท่าไร
3. ปัญหาในการผลิตสื่อ มีแหล่งสนับสนุนในกรณีที่ต้องการหรือไม่
4. ปัญหาด้านงบประมาณและระยะเวลาในการผลิตสื่อ
5. จำนวนสื่อที่จะผลิต
6. ปัญหาด้านการเก็บรักษา
7. ปัญหาอื่น ๆ ที่ตามมาจากการนำสื่อไปใช้ปฏิบัติ
8. ช่องทางการเผยแพร่กระจายสื่อไปสู่กลุ่มเป้าหมาย
9. ความจำเป็นในการอบรมบุคลากรในการนำสื่อไปใช้

นอกจากนี้การกำหนดกลยุทธ์การใช้สื่อควรให้ความสำคัญกับความสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย มีความจำเป็นที่ต้องกำหนดการใช้สื่อและเนื้อหาในสื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายยอมรับและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ มีเช่นนั้นกลุ่มเป้าหมายอาจปฏิเสธเนื้อหา รวมถึงความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งภาษาที่จะสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ และการบูรณาการสื่อเป็นแนวทางที่จะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ แต่ควรระวังมิให้เนื้อหาของสื่อแต่ละประเภทขัดแย้งกันเอง และต้องมีความคงเส้นคงวาของเนื้อหาที่นำเสนอ

กลยุทธ์การใช้สื่อแบบบูรณาการ คือ การใช้จุดเด่นของสื่อหนึ่งเพื่อลดข้อจำกัดของสื่อหนึ่ง เป็นการใช้สื่อร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างสมบูรณ์ หรือการใช้สื่อผสมผสานเพื่อนำเสนอเนื้อหาได้อย่างครบถ้วน การใช้สื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่มีระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นการใช้สื่อหลายประเภทให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น กลุ่มที่ไม่รู้หนังสือ ใช้สื่อที่มีเสียงและภาพ เป็นต้น การใช้สื่อให้กระจายข่าวสารครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายได้ทุกกลุ่ม กลุ่มเป้าหมายอาจจะมีแหล่งที่อยู่กระจายกันออกไปและการใช้สื่อหลายประเภทเสริมแรงกระตุ้นและเรียนรู้เร็วเป็นการใช้สื่อเพื่อกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการตอบสนองหลาย ๆ ทาง

มูลนิธิสิทธิมนุษยชนชาติ ได้จัดการอบรมที่มุ่งเน้นให้เกษตรกรได้เรียนรู้ผ่านวิธีการสอนและสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจต่าง ๆ และสื่อมวลชน เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า มูลนิธิสิทธิมนุษยชนชาติ ได้ใช้กลยุทธ์การใช้สื่อในการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ให้แก่เกษตรกร

กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้รับสาร (R)

แนวทางการสร้างกลยุทธ์ด้านผู้รับสาร ได้แก่ การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย (Target Audience) ซึ่งการวิเคราะห์กลุ่มผู้รับสารเป้าหมายนี้ จะทำให้ผู้สื่อสารสามารถรู้จักลักษณะทางประชากรของผู้รับสารและจะช่วยให้เข้าใจและสามารถคาดคะเนพฤติกรรมการรับสารของผู้รับสารไวล่วงหน้าได้ เพราะฉะนั้นการสื่อสารทุกครั้งผู้สื่อสารควรวิเคราะห์ผู้รับสารก่อน เพื่อเลือกผู้รับสาร เนื้อหาการสื่อสารและช่องทางการสื่อสารได้ตรงกับความสนใจ ความพอใจ และ ความต้องการของผู้รับสารแต่ละกลุ่ม (วิทยากร ท่อแก้ว, 2549, น. 32) ซึ่งกลุ่มผู้รับสารเป้าหมายในการสื่อสารเพื่อการพัฒนา คือ กลุ่มบุคคลที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่กำหนด (พนม คลีฉายา, 2549, น. 5)

ลักษณะการวิเคราะห์ผู้รับสารเป้าหมาย (ณรงค์ สมพงษ์, 2535, น. 69-70; พนม คลีฉายา, 2549, น. 5-6; อรรถพร ปิณฑิโหวาท, 2549, น. 70) ได้แก่

ลักษณะทางประชากรศาสตร์ ประกอบด้วยปัจจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา รายได้ ลักษณะทางอาชีพ สถานะทางสังคม สถานภาพสมรส ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เชื้อชาติ วัฒนธรรม เป็นต้น

ลักษณะทางจิตวิทยา ประกอบด้วยปัจจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ ความเชื่อ ทศนคติ ความรู้ ความต้องการ ค่านิยม แรงจูงใจ บุคลิกภาพ แนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นต้น

ลักษณะทางภูมิประเทศและที่ตั้งชุมชน ประกอบด้วยปัจจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ ภูมิประเทศที่ตั้งของที่อาศัย ภูมิอากาศ เส้นทางคมนาคม ลักษณะที่ตั้งชุมชนหรือการรวมกลุ่มชุมชน สภาพอากาศ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ลักษณะด้านความรู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยี และการปฏิบัติเกี่ยวกับอาชีพที่เกี่ยวข้อง ความสามารถในการอ่าน การเขียน แหล่งความรู้ในท้องถิ่น ความรู้และทัศนคติที่มีต่อปัญหาหรือแนวทางการพัฒนา

ลักษณะเกี่ยวกับสื่อที่มีอยู่ในพื้นที่ ได้แก่ สื่อมวลชน เช่น สถานีวิทยุกระจายเสียง สถานีโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ซึ่งควรทราบถึงแผนผังรายการที่ออกอากาศ คอลัมน์ รวมทั้งนักข่าว บรรณาธิการ ผู้ผลิตรายการ สื่อในชุมชน เช่น หอกระจายข่าว แผ่นป้ายติดประกาศ เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารของสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี แล้วพบว่า สถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ใช้กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร กลยุทธ์การนำเสนอสาร กลยุทธ์การใช้สื่อ และกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้รับสาร ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายของกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร กลยุทธ์การนำเสนอสาร กลยุทธ์การใช้สื่อ และกลยุทธ์เกี่ยวกับผู้รับสาร เพื่อใช้ในงานวิจัยเรื่องนี้ ดังนี้ กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร หมายถึง แนวทางการสื่อสารที่เกิดจากเจ้าหน้าที่ของสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี นำมาใช้ในการสื่อสารกับเกษตรกรที่ศึกษาอยู่ในสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี กลยุทธ์การนำเสนอสาร หมายถึง แนวทางในการจัดรวบรวมและเรียบเรียงเนื้อหาต่าง ๆ ตามหลักสูตร ในลักษณะต่าง ๆ เพื่อถ่ายทอดไปยังเกษตรกรที่เข้าอบรมมูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติและบรรลุดัตถุประสงค์ร่วมกัน และกลยุทธ์การใช้สื่อ หมายถึง แนวทางการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ ในการสื่อสารเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา การจัดกิจกรรมต่าง ๆ แก่เกษตรกรในสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงสรุปแนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อใช้เป็นกรอบในการวิจัยและแนวทางการวิเคราะห์กลยุทธ์การสื่อสารที่ทางสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี มูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติใช้ในการสื่อสารเพื่อสรุปว่าเป็นกลยุทธ์ที่ใช้ในการพัฒนาและส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และกิจกรรมต่าง ๆ ของสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการสื่อสาร

ผกาภาศ ธนพัฒน์พงศ์ (2545) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสาร เพื่อการพัฒนาการเกษตรของชมรมสื่อมวลชนเกษตรแห่งประเทศไทย” ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 30 คน ได้แก่ กลุ่มผู้ก่อการในการก่อตั้งชมรมสื่อมวลชนเกษตรแห่งประเทศไทย กลุ่มคณะกรรมการชั่วคราว กลุ่มสมาชิก แบ่งเป็นสมาชิกสามัญ สมาชิกวิสามัญ สมาชิกกิตติมศักดิ์ กลุ่มพันธมิตรและกลุ่มสื่อมวลชนเกษตรที่ยังไม่ได้เป็นสมาชิกของชมรม และการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาลักษณะเครือข่ายของชมรมสื่อมวลชนเกษตรแห่งประเทศไทย การสื่อสารในเครือข่าย และปัจจัยที่มีผลต่อการก่อตัวและขยายตัวของเครือข่าย

ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะเครือข่ายของชมรมสื่อมวลชนเกษตรแห่งประเทศไทย เป็นเครือข่ายที่มีความหลากหลาย มีแกนนำเป็นศูนย์กลาง องค์ประกอบของเครือข่าย ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแกนนำ กลุ่มสมาชิก และกลุ่มพันธมิตร โดยการสื่อสารในเครือข่ายเป็นการสื่อสารในแนวระนาบหรือแนวนอนซึ่งมีประเด็นในการสื่อสาร 7 ประเด็น ได้แก่ การจัดกิจกรรมออกค่ายทัวร์เกษตร สถานการณ์การเกษตรของประเทศ การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ภายในชมรม การประสานข้อมูลและแบ่งปันข้อมูล ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของชมรม ประเด็นทั่ว ๆ ไป และประเด็นเรื่องส่วนตัว

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการก่อตัวของเครือข่าย ประกอบด้วย 6 ปัจจัย ได้แก่ ลักษณะของแกนนำ แนวคิดอุดมการณ์ของชมรม การใช้เครือข่ายระหว่างบุคคล ความต้องการในผลประโยชน์ โอกาสในการสะท้อนปัญหาทางการเกษตร และบริบทสังคม

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการขยายตัวของเครือข่าย ประกอบด้วย ปัจจัยหลัก 2 ปัจจัย ได้แก่ ลักษณะของแกนนำ และลักษณะของเนื้อหาหรือสาร นอกจากนั้น ยังประกอบด้วยปัจจัยสนับสนุน 7 ปัจจัย ได้แก่ การเผยแพร่ข่าวทางสื่อมวลชน การบอกปากต่อปากของเครือข่ายระหว่างบุคคล การไปร่วมกิจกรรมทัวร์เกษตร ความหลากหลายของสมาชิก ความต้องการความรู้ทางการเกษตร ความต้องการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และบริบทสังคม

รณชาติ บุตรแสนคม (2545) ศึกษา เครือข่ายและกระบวนการทำข่าว ของสำนักข่าวเด็กและเยาวชน “ขบวนการตาสับปะรด” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ได้แก่ ผู้อำนวยการศูนย์ประสานงานเด็กและเยาวชนสร้างสรรค์เพื่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม ผู้ประสานงานหลักของสำนักข่าวเด็กและเยาวชนขบวนการตาสับปะรดและผู้ดูแลด้านสมาชิกอาสาสมัครและจดหมายข่าว พุทโธ่เอ๋ย อาสาสมัครสำนักข่าวเด็กและเยาวชนขบวนการตาสับปะรด อาสาสมัครนักข่าวและผู้จัดการและผู้ประสานงานรายการวิทยุเพื่อเด็กและเยาวชนขบวนการตาสับปะรด และอาสาสมัครนักข่าวและผู้จัดการและผู้ประสานงานรายการวิทยุเพื่อเด็กและเยาวชนขบวนการตาสับปะรด และการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อศึกษาการรวมตัวของ “ขบวนการตาสับปะรด” เพื่อศึกษารูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในการขยายตัวเอง “ขบวนการตาสับปะรด” เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการรักษาเสถียรภาพของ “ขบวนการตาสับปะรด” เพื่อศึกษาเป้าหมายของการทำข่าวของสำนักข่าวเด็กและเยาวชน “ขบวนการตาสับปะรด” เพื่อศึกษากระบวนการทำข่าวของสำนักข่าวเด็กและเยาวชน “ขบวนการตาสับปะรด” และเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกข่าวของสำนักข่าวเด็กและเยาวชน “ขบวนการตาสับปะรด”

ผลการวิจัยพบว่า การรวมตัวของ “ขบวนการตาสับปะรด” มีจุดกำเนิดมาจากคุณฉัตรชัย เชื้อรามัญ เพียงคนเดียว โดยเริ่มจากกิจกรรมค่ายเยาวชน แล้วสานต่อแนวคิดโดยการใช้จดหมาย จดหมายข่าว รายการวิทยุเด็กและเยาวชน สำนักข่าวเด็กและเยาวชน การใช้สื่ออินเทอร์เน็ตฯ เพื่อการติดต่อสื่อสารกันเป็นเครือข่าย รูปแบบการสื่อสารที่ใช้เพื่อการขยายตัวมี 8 ช่วงสำคัญคือ ช่วงการก่อตั้ง “ขบวนการตาสับปะรด” พบ 2 รูปแบบการสื่อสาร คือ การสื่อสารกลุ่มภายในค่ายเยาวชนในประเด็นคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม และการสื่อสารผ่านจดหมายเพื่อติดต่อและส่งข่าวสาร การเฝ้าระวังปัญหาสิ่งแวดล้อม ช่วงการขยายเครือข่ายโดยเพิ่มการใช้การสื่อสารแบบบุคคลต่อบุคคล ช่วงการขยายเครือข่ายโดยเพิ่มการใช้จดหมายข่าวในการติดต่อสื่อสาร ช่วงการขยายเครือข่ายโดยปรับปรุงจดหมายข่าวเป็นจดหมายข่าว “พุทโธ่เอ๋ย!” ช่วยการขยายเครือข่ายโดยเพิ่มรายการวิทยุเด็กและเยาวชน ช่วงการขยายเครือข่ายโดยเพิ่มเครือข่ายรายการวิทยุทั่วประเทศ ช่วงการจัดตั้งสำนักข่าวเด็กและเยาวชน “ขบวนการตาสับปะรด” โดยมีการใช้รูปแบบการสื่อสารเดิมที่มีอยู่ แต่ได้จัดตั้งสำนักข่าวฯ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของสื่อ และช่วงหลังการจัดตั้งสำนักข่าวเด็กและเยาวชนฯ จนถึงปัจจุบัน โดยเพิ่มสื่ออินเทอร์เน็ตในการเผยแพร่ข้อมูล ปัจจัยด้านการสื่อสารที่มีผลต่อการรักษาเสถียรภาพของ “ขบวนการตาสับปะรด” แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ ปัจจัยระดับบุคคล ได้แก่ การกระตุ้นความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมด้วย “การสื่อสารแบบบุคคลต่อบุคคล” การมีผู้นำที่เข้มแข็งและมีความสามารถ การมีเวลาว่างของเด็กและเยาวชน การได้รับอนุญาตจากผู้ปกครองของเด็กและเยาวชน ปัจจัยระดับกลุ่ม ได้แก่ การใช้ช่องทางสื่อสารในการเพิ่มจำนวนและรักษาสัมพันธ์ภาพของสมาชิก การสื่อสารภายในค่ายเยาวชนสร้างความแข็งแกร่งให้เครือข่าย การฝึกอบรมนักจัดรายการวิทยุที่มีมาอย่างต่อเนื่อง สมาชิกกลุ่มมีความใกล้ชิดสนิท

สนมกัน การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในกิจกรรมและการทำงาน สมาชิกของเครือข่ายมีความสนใจ กระตือรือร้น และเต็มใจที่จะทำงานหนัก สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อกลุ่ม และต้องการความภาคภูมิใจจากความสำเร็จของกลุ่ม ปัจจัยระดับองค์กร ได้แก่ การมีวัตถุประสงค์ร่วมกันที่ท้าทาย ความสามารถ ความง่ายที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิก ความง่ายและความอิสระที่จะทำงานในลักษณะของ “ขบวนการตาข่ายประรด” และการนำเสียงสะท้อนจากกลุ่มผู้เปิดรับสื่อมาใช้ในการปรับปรุงคุณภาพของงาน สำนักข่าวเด็กและเยาวชนฯ มีเป้าหมายหลักดังนี้ เพื่อเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้เสนอมุมมองของตนเองในการรายงานข่าว เพื่อให้เด็กและเยาวชนรับรู้ถึงข่าวสารที่เป็นประโยชน์สำหรับตนเอง จากมุมมองของเด็กและเยาวชนเอง และเพื่อเป็นสิ่งกระตุ้นให้สังคมหันมาสนใจประเด็นด้านเด็กและเยาวชน สำนักข่าวเด็กและเยาวชนฯ มีขั้นตอนและกระบวนการทำข่าว 6 ขั้นตอน ดังนี้ การรวบรวมประเด็นข่าวที่น่าสนใจ การเตรียมประเด็นข่าว การออกไปทำข่าว การเรียบเรียงประเด็นข่าว การคัดเลือกข่าว การรายงานข่าว ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกข่าวของสำนักข่าวเด็กและเยาวชน แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้ ปัจจัยระดับบุคคลและระดับกลุ่ม ได้แก่ มุมมองส่วนบุคคลของกลุ่มผู้คัดเลือกข่าวสาร ปัจจัยระดับองค์กร ได้แก่ ความสอดคล้องของเนื้อหาข่าวกับวัตถุประสงค์ของ “ขบวนการตาข่ายประรด” ความจำกัดในเนื้อที่และเวลาการนำเสนอข่าว ปัจจัยระดับสังคม ได้แก่ เนื้อหาของข่าวเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ความเกี่ยวเนื่องของเนื้อหาข่าวกับเรื่องราวที่กำลังเป็นที่สนใจของสังคม

สมสุข หินวิมาน และคณะ (2547) ได้ศึกษาเรื่อง “เครือข่ายการสื่อสารกับศักยภาพการดำรงอยู่ของชุมชน : ศึกษากรณีบ้านทุ่งขวาง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี” ใช้วิธีการวิจัยคุณภาพ โดยการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมกับวิถีชีวิตชุมชน การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านทุ่งขวาง สมาชิกกลุ่มทุ่งขวางดั้งเดิม ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เจ้าของร้านค้ากาแฟทุ่งขวาง เจ้าอาวาสวัดทุ่งขวาง และใช้วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่า การทำกิจกรรมสนทนากลุ่มชาวบ้านและการทดลองภาคสนาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจลักษณะกลุ่มและเครือข่ายการสื่อสารที่มีผลต่อการดำรงอยู่และความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชนบ้านทุ่งขวาง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

ผลการวิจัยพบว่า ในแง่ปัจจัยภายนอกหรือในท่ามกลางแรงปะทะกับพลังความทันสมัยจากโลกภายนอกนั้น ตัวแปรหลักในการดำรงอยู่ของชุมชนคือ การที่ชาวบ้านพยายามต่อสู้เพื่อรักษามิติทางภูมิศาสตร์และเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านเอาไว้ ในขณะเดียวกัน สำหรับในเชิงปัจจัยภายในแล้ว การดำรงอยู่ของชุมชนทุ่งขวางจะดำเนินไปภายใต้ความขัดแย้งในมิติการเมือง แต่กระนั้น ชาวบ้านก็ได้อาศัยกลไกหลายประการ เพื่อลดทอนความขัดแย้งดังกล่าวลง ไม่ว่าจะเป็น

เป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมกันในมิติทางประวัติศาสตร์ การใช้มิติทางสังคมของระบบเครือญาติ และการเป็นสังคมปิด การผสมผสานและผลิตคุณค่าความหมายร่วมกันในเชิงวัฒนธรรม และการเสริมความเข้มแข็งของกลไก การสื่อสารเพื่อเชื่อมร้อยความหมายความรู้สึกร่วมของชุมชน ทั้งนี้ เพื่อให้บ้านทุ่งขวางสามารถธำรงรักษาพื้นที่ อัตลักษณ์ และศักดิ์ศรีของชุมชนให้สืบสานต่อไป

สำหรับในแง่ของการสื่อสารของบ้านทุ่งขวาง พบว่า วัฒนธรรมกลุ่มอันหลากหลายมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนการดำรงอยู่ของชุมชน และในเรื่องของเครือข่ายการสื่อสารแล้ว สภาคาแฟ กลุ่มจักสารไม้ไผ่ และเครือข่ายกิจกรรมของวัดทุ่งขวาง เครือข่ายทั้งสามนี้ช่วยในการขยายช่องทางการสื่อสารทั้งระดับภายในและภายนอกชุมชน และยังเป็นการเปิดพื้นที่การสื่อสารสำหรับชาวบ้านทุกเพศ ทุกวัย ทุกกลุ่มการเมือง ได้มีช่องทางในการสื่อสารระหว่างกลุ่มหรือเครือข่าย มีเวทีทั้งทางโลกและทางธรรม มีกระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นเป็นประจำ ทุกวัน ตามวาระโอกาส มีแบบแผนการสื่อสารที่หลากหลาย ทั้งแนวตั้ง แนวนอน เชิงรุก เชิงรับ การสื่อสารทางเดียว การสื่อสารสองทาง และรูปแบบการสื่อสารหลาย ๆ ระดับ และเมื่อวิเคราะห์ไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างการประสานการทำงานของเครือข่ายการสื่อสารทั้งสามกับศักยภาพการดำรงอยู่ของชุมชนแล้ว พบว่า การมีเครือข่ายและแบบแผนการสื่อสารที่หลากหลายนี้ นอกจากจะทำให้ชาวบ้านมีทางเลือกที่หลากหลายในการสื่อสารให้เหมาะสมกับเงื่อนไขที่แตกต่างกันไปแล้ว เครือข่ายทั้งสามยังมีหน้าที่สำคัญทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม ตั้งแต่บทบาทหน้าที่ในการจัดการข้อมูลข่าวสารภายใน ภายนอกชุมชน บทบาทหน้าที่ในการจัดการความขัดแย้งทางสังคม บทบาทหน้าที่ในการสร้างและกระชับสายสัมพันธ์ทางสังคม และบทบาทหน้าที่ในการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด อัตลักษณ์ ศักดิ์ศรีแห่งชุมชน อย่างไรก็ดี แม้ว่าการประสานการทำงานระหว่างเครือข่ายการสื่อสารสามกลุ่ม จะมีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนทุ่งขวาง แต่ผลดังกล่าวเน้นไปในระดับสังคม วัฒนธรรม และการเมืองเป็นหลัก มากกว่าจะส่งผลต่อการดำรงอยู่ในเชิงเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้าน

วัชร บุรีศรี (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการและเครือข่ายการสื่อสารเพื่อการจัดการสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอุทยานแห่งชาติตะรุเตา และพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว” เป็นการวิจัยแบบสหวิธีการ คือ ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ โดยวิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอุทยานแห่งชาติตะรุเตา จำนวน 17 คนจากหน่วยงานต่าง ๆ ดังนี้ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสตูล การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคใต้เขต 1 (สงขลา-สตูล) อุทยานแห่งชาติตะรุเตา สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดสตูล ชมรมมัคคุเทศก์จังหวัดสตูล ผู้ประกอบการท่องเที่ยวในจังหวัดสตูลและชาวเลบนเกาะหลีเป๊ะ จังหวัดสตูล และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยการเข้าร่วมสังเกตการณ์ภาคีเครือข่ายในระหว่างการทำกิจกรรมในโครงการ ซึ่งได้เข้าร่วมกิจกรรมดังต่อไปนี้ โครงการนำผู้ประกอบการ

ธุรกิจท่องเที่ยวสำรวจแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดสตูล จัดโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เขต 1 (สงขลา-สตูล) และกิจกรรมการประชุมย่อยและสัมมนาเสนอแนวคิดการจัดการการท่องเที่ยว จัดโดยเครือข่ายการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอันดามันตอนล่าง และโดยการสำรวจเอกสาร อีกทั้งใช้แบบวิจัยเชิงสำรวจ ด้วยแบบสอบถาม จำนวน 400 ชุด เพื่อสำรวจพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติตะรุเตา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารและลักษณะภาคีเครือข่ายการสื่อสารเพื่อการจัดการสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอุทยานแห่งชาติตะรุเตา และเพื่อศึกษาการรับรู้และพฤติกรรม การท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติตะรุเตาของนักท่องเที่ยว

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสื่อสารเพื่อการจัดการสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอุทยานแห่งชาติตะรุเตา ประกอบด้วย ผู้ส่งสาร ได้แก่ ภาครัฐ คือ อุทยานแห่งชาติตะรุเตา, สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา จ.สตูล, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคใต้ เขต 1 (สงขลา-สตูล), ภาคเอกชน คือ สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยว จ.สตูล และมัคคุเทศก์, ภาคประชาชน คือ ชาวเลบนเกาะหลีเป๊ะ และพันธมิตร คือ เครือข่ายการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน อันดามันตอนล่าง (สตูล-ตรัง), มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, มูลนิธิสืบนาคเสถียรและมูลนิธิชัยพัฒนา เป็นต้น โดยบทบาทของผู้ส่งสารมีดังนี้ ด้านการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง ด้านการให้ความรู้และคำแนะนำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องช่วยกันดูแลรักษาธรรมชาติ ด้านการควบคุมมาตรการในการจัดการ ด้านการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว ด้านการส่งเสริมกิจกรรมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ด้านการให้บริการกับนักท่องเที่ยว ด้านการเป็นช่องทางในการนำเสนอแนวคิดและปัญหาในการจัดการ และด้านการค้นคว้าวิจัย เพื่อจัดการด้านทรัพยากรและแหล่งท่องเที่ยว สารหรือประเด็น ได้แก่ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, ด้านการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและแหล่งท่องเที่ยว, ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านกฎระเบียบ สื่อหรือช่องทาง ได้แก่ สื่อมวลชน, สื่อบุคคล, สื่ออินเทอร์เน็ต, สื่อเฉพาะกิจ และสื่ออื่นๆ และ ผู้รับสาร ได้แก่ สมาชิกภายในเครือข่าย, นักท่องเที่ยวและบุคคลทั่วไป และพบว่ารูปแบบของการสื่อสารแบ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารภายในเครือข่าย ได้แก่ การสื่อสารทางเดียว, การสื่อสารสองทางอย่างเป็นทางการ, การสื่อสารสองทางอย่างไม่เป็นทางการและการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และรูปแบบการสื่อสารระหว่างเครือข่ายกับนักท่องเที่ยว ได้แก่ การสื่อสารทางเดียว, การสื่อสารสองทางและการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ทั้งนี้ลักษณะการสื่อสารของภาคีเครือข่ายการสื่อสาร แบ่งออกเป็น 5 เครือข่ายย่อยๆ ได้แก่ การสัมมนาเพื่อการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวและบริการ, การสัมมนาแลกเปลี่ยนแนวคิดการจัดการปัญหาทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว, กิจกรรม , รักษ์โล รักษ์ป่า รักษาสิ่งแวดล้อม, กิจกรรมยุวมัคคุเทศก์และการจัดพิธีกรรมลอยเรือของชาวเลเกาะหลีเป๊ะ และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การขยายและดำรงอยู่ของภาคีเครือข่ายการสื่อสาร ได้แก่ ปัจจัยด้านการสื่อสาร ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้ส่ง

สาร ผู้นำหรือแกนนำ การบอกปากต่อปากของเครือข่าย ความหลากหลายของสื่อในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร และ4) ความน่าสนใจของกิจกรรม และปัจจัยด้านอื่น ๆ ได้แก่ ปัจจัยด้านการสนับสนุนและบทบาทหน้าที่ของภาครัฐ ผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวรุ่นใหม่ ความหลากหลายของภาคีเครือข่าย และความภาคภูมิใจในพิธีกรรม, วัฒนธรรม, ภูมิปัญญาท้องถิ่นและแหล่งท่องเที่ยวของตน ผลการวิจัยเชิงปริมาณพบว่านักท่องเที่ยวมีการรับรู้ข่าวสารด้านการท่องเที่ยวผ่านช่องทาง/สื่อต่าง ๆ ได้แก่ สื่อมวลชนอยู่ในระดับการรับรู้ต่ำ, สื่อบุคคลอยู่ในระดับการรับรู้ปานกลาง และสื่อสื่อเฉพาะกิจอยู่ในระดับการรับรู้ต่ำ อย่างไรก็ตามนักท่องเที่ยวรับรู้ข่าวสารจากสื่อบุคคลมากที่สุดและการรับรู้ข้อมูลข่าวสารระดับปานกลางเช่นเดียวกันทุกประเด็น และมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวด้านการเคารพสละและรักษาสภาพเดิมของสถานที่ทางประวัติศาสตร์อุทยานแห่งชาติตะรุเตาอยู่ในระดับมากที่สุด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์การสื่อสาร

ใจทิพย์ สอนดี (2543) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารในโครงการบวชป่าชุมชน” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เจาะลึก ระดับแกนนำของประชาชนที่เข้าร่วมเป็นผู้ดำเนินการหลักของโครงการบวชป่าชุมชน จำนวน 56 คน ประกอบไปด้วย ประธานโครงการและผู้นำเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ เลขาธิการโครงการ คณะกรรมการบริหาร ตัวแทนเครือข่าย ผู้ประสานงาน ผู้จัดทำพิธี ประชาชนที่เข้าร่วมจัดทำโครงการ เจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าหน้าที่จากภาคเอกชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหาและวิธีการนำเสนอสื่อพิธีกรรมในโครงการบวชป่าชุมชน การมีส่วนร่วมในโครงการบวชป่าชุมชน และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในโครงการบวชป่าชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาและวิธีการนำเสนอสื่อพิธีกรรมในโครงการบวชป่าชุมชนประกอบด้วย 2 ประเด็นหลัก คือ คน ชุมชน อยู่ร่วมกับป่าได้ ซึ่งนำแนวคิดทางศาสนาและความเชื่อวิธีการจัดการป่าด้วยองค์กรชุมชน ผ่านการนำเสนอด้วยการจัดการตามขั้นตอนของสื่อพิธีกรรม การจัดการตามหลักเกณฑ์ของชุมชน และการเฉลิมพระเกียรติ โดยเน้นการนำเสนอด้วยสื่อสัญลักษณ์ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การมีส่วนร่วมของประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ ปรากฏว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในฐานะผู้ปฏิบัติการ ในขั้นตอนต่าง ๆ ได้แก่ การเตรียมการ การดำเนินการ โดยองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทเป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ เช่น ข้อมูลทางวิชาการ การจัดการ และหน่วยงานอื่น ๆ ได้แก่ คณะกรรมการจากภาครัฐ นักวิชาการ องค์กรธุรกิจ พระสงฆ์ มีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนในฐานะภาคีร่วมกันในการทำงาน ปัจจัยการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย ปัจจัยภาคใน

ได้แก่ ความเชื่อและความศรัทธา ความรู้สึกที่สอดคล้องตรงใจ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเชิญชวน แรงกดดัน คุณลักษณะเฉพาะของโครงการ

นิลุปล แสนอาทิตย์ (2545) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ โดยได้ทำการสัมภาษณ์ กลุ่มแกนนำ ตัวแทนจากมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน นักการเมืองท้องถิ่นที่มีบทบาทในการอนุรักษ์แม่น้ำและตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้านของเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ นักวิชาการและนักวิจัยที่มีส่วนร่วมในโครงการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา กลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ในการอนุรักษ์แม่น้ำ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำและปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

ผลการวิจัยพบว่า กลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำ มีดังต่อไปนี้ การริเริ่ม ใช้กลยุทธ์การแสวงหาแกนนำให้ตรงใจชาวบ้าน กลยุทธ์การสร้างความเข้าใจ การเรียนรู้และวางแผน ใช้กลยุทธ์การใช้การเปิดเวทีสาธารณะ กลยุทธ์การใช้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น กลยุทธ์การถ่ายทอดความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน กลยุทธ์การสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของ กลยุทธ์การใช้สื่อสัญลักษณ์เชิงสังคม ใช้กลยุทธ์การสร้างกฎโดยชาวบ้านเพื่อชาวบ้าน กลยุทธ์การเผยแพร่กฎ กลยุทธ์การให้รางวัลกับผู้เป็นหูเป็นตาผ่านสื่อกลางในการร้องเรียน กลยุทธ์การใช้สื่อกิจกรรม กลยุทธ์การใช้สื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน กลยุทธ์การสร้างเครือข่ายในการสื่อสาร กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ผ่านสถาบันทางสังคม กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน การประยุกต์ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม ใช้กลยุทธ์การนำความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมมาใช้ กระบวนการที่ 6 การจัดการเชิงโครงสร้าง ใช้กลยุทธ์การมอบอำนาจในการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำระดับหมู่บ้าน การพัฒนาเครือข่าย ใช้กลยุทธ์การพัฒนาเครือข่ายโดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการอนุรักษ์แม่น้ำไปยังหมู่บ้านอื่น การมีส่วนร่วมของประชาชนส่วนร่วมอยู่ในฐานะผู้ปฏิบัติกิจกรรมเท่านั้น ซึ่งกลุ่มประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมหลักในการอนุรักษ์แม่น้ำคือ กลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์ โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการริเริ่ม วางแผน และกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยมีมูลนิธิรักษ์เมืองน่านเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะที่ปรึกษา และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้สนับสนุนเท่านั้น ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ มีดังนี้ ปัจจัยภายในประกอบด้วย ความรู้สึกเป็นเจ้าของแม่น้ำและสัตว์น้ำ ความต้องการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบ ความเชื่อในศาสนาและพิธีกรรม ความศรัทธาในตัวผู้นำการประกอบพิธีกรรม ความศรัทธาในกลุ่มแกนนำอนุรักษ์แม่น้ำ ความต้องการการเรียนรู้จากการมีส่วนร่วม และความรู้สึกภาคภูมิใจใน

ผลงานการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชน ปัจจัยภายนอกประกอบด้วย รูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในการเชิญชวน การได้รับแรงผลักดันจากการเห็นความสำเร็จของชุมชนอื่น สื่อกิจกรรมที่ใช้มีความน่าสนใจ หลากหลายและต่อเนื่อง การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในหลายระดับและการถูกบังคับโดยมาตรการหมู่บ้าน

กมลรัฐ อินทรทัศน์ และคณะ (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกลยุทธ์ การสื่อสาร เพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี ศูนย์เรียนรู้ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการกึ่งคุณภาพเพื่อการพัฒนา ซึ่งแบ่งการวิจัยออกเป็น 2 ระยะ โดยระยะแรกเป็นการวิจัยเชิงปริมาณกึ่งคุณภาพ และในระยะที่ 2 เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการกึ่งคุณภาพ ใช้กระบวนการในการทำงานในพื้นที่ร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ชุมชนบ้านปึก จังหวัดจันทบุรี ชุมชนบ้านเขาขุนอินทร์ จังหวัดระยอง ชุมชนบ้านท่าทราย จังหวัดชัยนาท ชุมชนบ้านสามเรือน จังหวัดเพชรบุรี ส่วนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาคธุรกิจ องค์กรชุมชน โดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ การจัดประชุมกลุ่มย่อย การจัดการศึกษาดูงาน การบรรยาย การประชุม การจัดเวทีอภิปราย รวมทั้งการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกันเพื่อถอดบทเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา สภาพการณ์โดยรวมของชุมชน สภาพการณ์โดยรวมเกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้ทั้ง 2 ประเภทที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ๆ รูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาส่วนร่วมระหว่างศูนย์ฯ กับหน่วยงานต่าง ๆ และกับชุมชน สภาพการณ์การมีส่วนร่วมระหว่างศูนย์ฯ กับหน่วยงานต่าง ๆ และชุมชนเอง ปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้อและไม่เอื้อต่อกระบวนการขับเคลื่อนการเรียนรู้สู่การพัฒนาส่วนร่วมระหว่างศูนย์ฯ กับหน่วยงานต่าง ๆ และชุมชนเอง ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของศูนย์ฯ ทั้ง 2 ประเภทกับหน่วยงานต่าง ๆ และกับชุมชนเอง

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนกรณีศึกษาได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ระดับหนึ่ง โดยมีองค์กรที่เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาส่วนร่วม 4 ลักษณะ คือ แกนนำที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ แกนนำที่เป็นหน่วยธุรกิจ แกนนำที่เป็นองค์กรเอกชน และแกนนำที่เป็นองค์กรชุมชน และปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ คือ ต้องศึกษาชุมชนอย่างถ่องแท้ทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและภายนอก เช่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม โครงสร้างการสื่อสาร การบริหารจัดการศูนย์ฯ ที่เริ่มตั้งแต่โครงสร้างของศูนย์ฯ วิธีถ่ายทอด ตลอดจนกระบวนการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน ต้องมีการพัฒนาองค์ประกอบหลักของศูนย์ฯตามลำดับ คือ คน โดยเฉพาะกลุ่มแกนนำ ตามด้วยวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น และการบริหารจัดการองค์ความรู้ตามที่ชุมชนต้องการ ศูนย์ฯ ต้องมีการจัดการข้อมูลข่าวสาร เนื้อหาที่ชุมชนต้องการ มักได้แก่ ข้อมูลที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ตามด้วย

ข้อมูลเกี่ยวกับสวัสดิการต่าง ๆ และข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรชุมชนร่วมกัน กระบวนการสื่อสาร ซึ่งประกอบด้วยรูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารตลอดจนระนาบสื่อและสารที่แต่ละหน่วยงานข้างต้นใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาาร่วมกัน พบว่า ทั้ง 4 ชุมชนกรณีศึกษา ใช้รูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารเป็นหลัก และต่อยอดด้วยเครือข่ายการสื่อสารทั้งในและนอกชุมชนโดยมีกลยุทธ์ที่แตกต่างกัน เช่น ชุมชนขนาดเล็กหรือชุมชนดั้งเดิม ในที่นี้คือ ชุมชนที่ขับเคลื่อนด้วยองค์กร GOs และ Pos พบว่า รูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้จะเริ่มจากการสื่อสารทางเดียวจากผู้นำ เช่น การประชุมชี้แจง การแจ้งข่าว จากนั้นจึงเป็นการสื่อสารแบบปฏิสัมพันธ์และพัฒนาต่อเป็นแบบมีส่วนร่วมและแบบเครือข่ายตามลำดับ โดยมีสื่อบุคคลที่เป็นแกนนำเป็นผู้เชื่อมประสาน ในขณะที่ชุมชนที่มีขนาดกลางหรือเริ่มจะขยายตัวใหญ่ขึ้น ในที่นี้คือ ชุมชนที่ขับเคลื่อนด้วยองค์กร NGOs และ BOs พบว่า รูปแบบและกระบวนการสื่อสารที่ใช้จะเน้นที่กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาเป็นกลุ่มแกนนำหรือกลุ่มนำร่อง และขยายต่อยอดด้วยกลยุทธ์เครือข่ายในที่สุด รูปแบบการสื่อสารที่ใช้จะเป็นการสื่อสารสองทาง ตามด้วยการมีส่วนร่วม และเครือข่ายที่มีการวางแผนอย่างเป็นระบบและมีขั้นตอนที่ชัดเจนร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

นนทญา หงส์รัตน์ (2550) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มตัวอย่าง คือ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญ และเกษตรกร รวมทั้งการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ตลอดจนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา

ผลการวิจัยพบว่า กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 3 กลยุทธ์ ได้แก่ กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร ประกอบด้วยกลยุทธ์การสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับเกษตรกร กลยุทธ์การสื่อสาร ผ่านกระบวนการกลุ่ม กลยุทธ์การเรียนรู้จากบุคคลต้นแบบ กลยุทธ์การปฏิบัติซ้ำ กลยุทธ์การมีส่วนร่วมและกลยุทธ์การเปลี่ยนบทบาท และกลยุทธ์การสร้างสารซึ่งแบ่งออกเป็น 2 วิธีการ คือ การกำหนดเนื้อหาสาร ประกอบด้วยกลยุทธ์การเรียนรู้จากปัญหาของชุมชนและกลยุทธ์การปรับประสานทางวัฒนธรรม และการนำเสนอสาร ประกอบด้วยกลยุทธ์การจัดการความรู้ กลยุทธ์การเรียนรู้แบบบูรณาการ กลยุทธ์การเรียนรู้จากการปฏิบัติและกลยุทธ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กลยุทธ์การใช้สื่อ ประกอบด้วยกลยุทธ์การใช้สื่อบุคคล กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน กลยุทธ์การใช้สื่อเฉพาะกิจ กลยุทธ์การใช้สื่อพิธีกรรมและกลยุทธ์การใช้สื่อแบบบูรณาการ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ ปัจจัยด้านผู้ส่งสาร ประกอบด้วย กระบวนการ

เรียนรู้ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิข้าวขวัญและการให้สิ่งล่อใจ ปัจจัยด้านผู้รับสาร ประกอบด้วย ทักษะคติของเกษตรกร ประโยชน์ที่จะได้รับการเรียนในโรงเรียนชาวนาและการส่งเสริมจากครอบครัว ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วยองค์การสนับสนุนงบประมาณ เทคนิควิทยากร ข้อมูล ข่าวสาร วัดและโรงเรียนและองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว การมีส่วนร่วมของเกษตรกร แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนผ่านการเรียน การมีส่วนร่วมในระดับการดำเนินงานในขั้นของการดำเนินงาน

พรทิพย์ เย็นจะบก และคณะ (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อพัฒนาการเกษตร ทฤษฎีใหม่ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ วิธีเก็บข้อมูลคือ การสังเกต กระบวนการกลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสัมภาษณ์ประกอบแบบสอบถาม โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ศูนย์ศึกษาพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพเกษตรกรกรรมวัดญาณสังวราราม วรวิหารจังหวัดชลบุรี เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการจากจังหวัดเพชรบุรีและชลบุรี วัดอุปประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดความรู้เกษตรทฤษฎีใหม่โดยศึกษาเฉพาะสื่อบุคคล สื่อมวลชนและสื่อเฉพาะกิจ และศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการยอมรับเกษตรทฤษฎีใหม่ไปปฏิบัติของเกษตรกร อันได้แก่ ปัจจัยด้านปัจเจกบุคคล ปัจจัยด้านสภาพภูมิศาสตร์และผลผลิตในท้องถิ่น ปัจจัยด้านองค์กรที่ให้การสนับสนุนและปัจจัยด้านวัฒนธรรมโดยศึกษาว่าปัจจัยด้านใดส่งผลต่อการยอมรับเกษตรทฤษฎีใหม่ไปปฏิบัติ

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสื่อสารเพื่อพัฒนาการเกษตรทฤษฎีใหม่นั้นจำเป็นต้องศึกษาตัวแปร ด้านผู้รับสาร สารและสื่อไปพร้อม ๆ กันโดยสื่อที่มีบทบาทในการสื่อสารเพื่อการแสวงหาข่าวสารเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ของเกษตรกรมากที่สุดคือสื่อบุคคล แต่สิ่งที่พึงต้องระวังในการใช้สื่อบุคคลในที่นี้ก็คือการนำสารไปยังเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายจำนวนมาก จำเป็นต้องตระหนักถึงการรับรู้การตีความและความสามารถในการเข้าใจได้ของเกษตรกรด้วย ในขณะเดียวกันต้องมีการควบคุมเนื้อหาในสารที่ส่งไป ให้มีคุณภาพ ที่มีความเที่ยงตรงแม่นยำและสามารถทำซ้ำได้ในทุกที่ทุกบุคคล และทุกเวลาโดยไม่คลาดเคลื่อน เพื่อผลที่ออกมาจะได้ไม่คลาดเคลื่อนหรือเกิดความเข้าใจผิดจากการสื่อความหมายของสื่อบุคคลนั้น ๆ ซึ่งในลักษณะเช่นนี้จำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการศึกษาบทบาทของสื่อบุคคลเหล่านี้ และการสร้างสื่อผสมกับสื่อบุคคลขึ้นมาประกอบเพื่อให้การสื่อสารโดยผ่านสื่อบุคคลมีประสิทธิภาพมากขึ้น สื่อมวลชนที่เกษตรกรใช้เพื่อการเปิดรับข่าวสารทั่วไปและมากที่สุดคือโทรทัศน์ และในการแสวงหาข่าวสารเกษตรทฤษฎีใหม่เกษตรกรแสวงหาจากสื่อบุคคลมากที่สุดอันได้แก่เกษตรกรตำบลและเจ้าหน้าที่ศูนย์เพื่อพิจารณาแล้วการพัฒนาสื่อบุคคลให้มีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดแนวคิดทฤษฎีใหม่จึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งเพราะจะส่งผล

กระทบต่อความรู้ความเข้าใจของเกษตรกรตามมา กระบวนการของการสื่อสารเพื่อพัฒนาการเกษตรทฤษฎีใหม่ฯ ในครั้งนี้มีหลายขั้นตอนและมีผู้เกี่ยวข้องจำนวนมากจำเป็นต้องมีการประสานงานและกำหนด ยุทธศาสตร์การสื่อสารที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันมีเป้าหมายเนื้อหาและการดำเนินการที่ต่อเนื่องและมีวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจน และรวมไปถึงกิจกรรมและการกำหนดรูปแบบการปฏิบัติงานสำหรับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการสื่อสารไปถึงเกษตรกรโดยตรง เพื่อผลของการสื่อสารที่เกิดขึ้นจะได้มีประสิทธิภาพสูงสุด ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับแนวคิดทฤษฎีใหม่ไปปฏิบัติ ได้แก่ ปัจจัยที่เกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ของโครงการที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงานหลักภาครัฐด้านการเกษตรและการปกครองท้องถิ่นได้ทำการคัดเลือกเกษตรกรเข้าร่วมโครงการโดยไม่มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนทำให้ได้เกษตรกรที่มีคุณสมบัติไม่เหมาะสมตามเกณฑ์และไม่มีการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องปัจจัยด้านปัจเจกบุคคล พบว่าสื่อที่มีบทบาทสำคัญคือสื่อบุคคลและการเผยแพร่แนวคิดทฤษฎีใหม่ต้องใช้เวลาอย่างต่อเนื่องและเพียงพอในการสร้างความรู้ความเข้าใจเพื่อให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนแนวคิดและวิถีชีวิตแบบเดิมให้ได้ ปัจจัยด้านสภาพภูมิศาสตร์และผลผลิตในท้องถิ่น พบว่าปัญหาใหญ่ คือ ปัญหาเรื่องสภาพดินไม่มีแร่ธาตุปัญหาเรื่องน้ำเค็มหรือการขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูก ปัญหาการทำลายธรรมชาติโดยการใช้น้ำเคมีแทนการใช้น้ำชีวภาพที่ต้นทุนต่ำและรักษาสภาวะแวดล้อมได้ และปัจจัยด้านวัฒนธรรมทางการเกษตรและภูมิปัญญาท้องถิ่นล้วนแต่ผลกระทบต่อการนำแนวคิดทฤษฎีใหม่ไปปฏิบัติทั้งสิ้น